

Demokratis trotjänare

– Lokalt partiarbete förr och nu

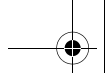
Gullan Gidlund
Tommy Möller

Demokratiutredningens forskarvolym X

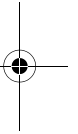
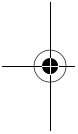
STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

SOU 1999:130

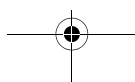
SOU och Ds som ingår i 1999 års nummerserie kan köpas från Fakta Info Direkt.

Beställningsadress: Fakta Info Direkt, Kundservice
Box 6430, 113 82 Stockholm
Tel: 08-587 671 00, Fax: 08-587 671 71
E-post: order@faktainfo.se

Grafisk formgivning: Susan Nilsson, Jupiter
Elanders Gotab, Stockholm 1999

ISBN 91-7610-765-5
ISSN 0375-250X

Föroord

Ett av Demokratiutredningens uppdrag är att summera och värdera de senaste årens demokratiutredningar och demokratiforskning, ett annat att stimulera det offentliga samtalet om demokratin. Av de skälen har redan åtskilliga demokratiforskare medverkat på våra temaseminarier runtom i landet liksom i flera av våra debattorienterade småskrifter. Av de skälen har också den här boken kommit till.

Det här är en av tretton böcker där drygt ett hundra forskare inom samhällsvetenskap och humaniora belyser olika aspekter av den svenska folkstyrelsens utveckling. Författarna är verksamma inom drygt tio vetenskapliga ämnesområden. Artiklarnas vetenskapliga kvalitet har vanligtvis säkerställts genom att författarnas kollegor granskat dem inom ramen för institutionernas forskarseminarier.

Forskarvolymerna har tillkommit efter en genomgång av den demokratirelevanta forskning som pågår på universitet och högskolor. En del forskare har ombetts att redovisa forskningsläget jämte sina egna, pågående eller nyligen avslutade studier. Andra har fått uppdraget att genomföra studier inom områden som forskningen eftersatt men som Demokratiutredningen behöver kunskap om. Tack vare att nästan alla som blivit ombedda också lämnat ett bidrag har denna breda, om än långt ifrån fullständiga exponering av våra kunskaper om demokratin blivit möjlig. Att forskarna ser det som en del av sin yrkesroll att leverera underlag för det offentliga samtalet är värt att notera med tillfredsställelse. Inte för att forskarna skulle sitta inne med alla svaren. Men för att deras olika teoretiska infallsvinklar och verklighetsbilder kanske kan göra det politiska samtalet mer insiktsfullt. Det är en mångfald som komplicerar.

Demokratins trojänare

Det tillhör inte vanligheterna att kommittéväsendet studerar partiväsendet. Inte heller i Demokratiutredningens direktiv anbefalls några partistudier. Nej, partierna nämns inte ens som delar av demokratins problem.

För kommittén framstod det emellertid som tämligen självklart att partierna måste ägnas ett betydande utrymme när folkstyrelsens

FÖRORD

förändrade förutsättningar skall analyseras. Den stegrande debatten om deras problem kan inte negligeras. Eftersom de är bärare av den representativa demokratis idéer och funktioner är deras problem inte bara deras egna utan folkstyrelsens gemensamma. Den svenska representativa demokratin är en partidemokrati (Jfr Sören Holmbergs *Representativ demokrati*, SOU 1999:64).

Utän nämnvärd dramatik bröt kommittén därför mot konventionen i en expansiv tolkning av sina direktiv. Två forskare fick uppdraget att med hjälp av unika historiska data framför allt analysera vad som hänt med själva basen för de politiska partierna, det lokala partiarbetet.

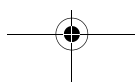
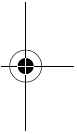
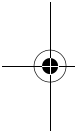
Demokratiutredningens ledamöter har inte tagit ställning till författarnas texter. Forskarna ansvarar själva för sina bidrag.

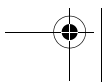
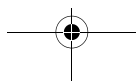
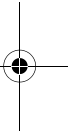
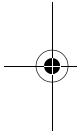
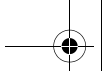
Erik Amnå
Huvudsekreterare

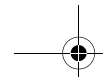

Innehåll

FÖRFATTARNAS FÖRORD	7
1 KRIS FÖR PARTIerna?	9
2 PARTIerna OCH DERAS MEDLEMMAR	25
3 HUR ATTRAKTIVA ÄR PARTIernas MÖTEN?	47
4 VERKSAMHET I FÖRÄNDRING?	63
5 KAPACITET TILL FÖRÄNDRING?	87
6 NÄRPORTRÄTT AV DEMOKRATINS TROTJÄNARE	109
7 ALTERNATIVT POLITISKT ENGAGEMANG	141
8 UPPBROTT OCH FÖRNYELSE	171
REFERENSER	181
FÖRFATTARPRESENTATIONER	187

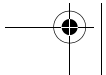
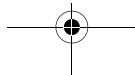
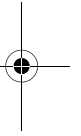
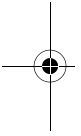
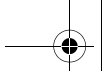
Författarnas förord

Det har varit en förmån och en utmaning att med hjälp av ett unikt datamaterial försöka förstå, beskriva och förklara centrala aspekter av en av 1990-talets mest omdiskuterade företeelser i svenskt samhälls- liv: de politiska partiernas ökade svårigheter att fullgöra sina uppgif- ter i det politiska systemet. Diskussionen om "demokratins kris" har förvisso många utgångspunkter, men ingen torde varit lika uppmärk- sammad –detta dessutom på ett ständigt återkommande sätt –i debatten som partiväsandets problem. Det är inte –för att uttrycka saken milt –alla av de många inlägg, som har gjorts i denna fråga som baserats på empiriska data; spekulationerna har varit åtskilliga och bedömningarna om lägets allvar har skiftat. Vår ambition är att med hjälp av ett omfattande material lämna ett faktaspäckat men samti- digt tolkande bidrag till denna diskussion. Vi hoppas att undersök- ningen skall berika det vetenskapliga samtalet om vårt partiväsandes omvandling och att Demokratiutredningen, som finansierat under- sökningen, skall finna detta bidrag användbart.

Vi vill tacka Charlotte Fridolfsson, Statsvetenskapliga institutio- nen vid Umeå universitet, och Jenny Hjorth, Statsvetenskapliga institutionen vid Stockholms universitet, för energiska och intellek- tuellt betydelsefulla insatser inom forskningsprojektets ram. Utan dessa skulle inte boken ha kunnat skrivas. Ett stort tack också till alla kollegor som under arbetets gång bidragit med konstruktiva syn- punkter.

Gullan Gidlund

Tommy Möller

1 Kris för partierna?

”Political parties are one the most important *inventions* of our age”.

Jean Blondel, *Political Parties – A Genuine Case for Discontent?*
(London: Wildwood Press, 1978)

De politiska partierna förväntas fullgöra en central roll i den representativa demokratin. Genom att formulera, sammanväga och förmedla de intressen, krav och åsikter som finns i samhället är det meningen att partierna skall fungera som länkar mellan folket och de styrande i den demokratiska processen.¹

Även om partierna tillskrivs huvudrollen i den representativa demokratin är det dock inte enbart partiernas ensak att formulera och förmedla krav; också andra aktörer fungerar i detta avseende som viktiga demokratiska länkar. Partierna har alltså inte monopol på att företräda medborgarna. Men vad som varit kännetecknande för partierna jämfört med andra sammanslutningar som fungerat som demokratiska länkar, är att dessa (partierna) i motsats till andra aktörer förväntas ta *ansvar* för samhället i dess *helhet*. Partierna kan förvisso välja att bara föra fram vissa gruppers intressen – så var fallet med de gamla klasspartierna och så är ofta fallet med små nischpartier, som gör anspråk på att representera mer eller mindre väl avgränsade segment inom väljarkåren – men oavsett smalheten i partiernas sociologiska profiler tvingas de *också* förhålla sig till en mer övergripande fråga: hur dessa gruppers intressen skall vägas mot andra gruppers intressen. Ett krav man i motsats till exempelvis en intresseorganisation måste ställa på ett parti är att detta måste prioritera mellan olika mål och intressen. De politiska partierna har med andra ord en fundamental och samtidigt delikat uppgift i det politiska systemet.

Historiskt sett har partierna lyckats förhållandevis väl med uppgiften att vara sammanjämningsinstrument i den politiska beslutsprocessen. Det moderna partiväsendet växte fram parallellt med industrisamhället och nådde sin höjdpunkt under det tidiga välfärdsamhället. Deras ställning som demokratins främsta grundpelare var oomstridd. Modern demokrati var folkligt styre genom partier (Katz 1980).

Detta synsätt är långtifrån övergivet. En demokrati som inte i

1 KRIS FÖR PARTIERNA?

grunden är representativ är svår för många att föreställa sig, och en representativ demokrati utan partier uppfattas inte sällan som en anomali. Även om också andra typer av sammanslutningar än politiska partier på marginalen kan bidra till de värden som brukar tillskrivas en fungerande folkstyrelse är det ändå knappast möjligt, hävdas det, att tänka sig ett system som inte domineras av partier. Att exempelvis överlåta den s.k. aggregeringsfunktionen – i vilken det ingår att väga samman, kombinera och reducera olika intressen – till andra aktörer låter sig enligt detta synsätt helt enkelt inte göras.

Om en fungerande demokrati inte är möjlig utan vitala partier är det naturligtvis allvarligt när partiernas legitimitet sätts i fråga. Sedan några år tillbaka pågår i de västliga demokratierna en diskussion om de svårigheter som partierna i stigande grad har när det gäller att fullgöra såväl den centrala länkrullen som andra roller de brukar tilldelas i litteraturen (Wolinetz 1988, Lawson & Merkl 1988, Bille 1997, Bäck & Möller 1997). Länkarna sägs ha försvagats påtagligt; allt färre söker sig till partierna och av de som gör det är det i sin tur allt färre som engagerar sig aktivt. I litteraturen beskrivs partierna som demokratiens alltmer igenslammade kanaler (Panebianco 1988, Katz & Mair 1994, Bäck & Möller 1997). Att kanalfunktionen sägs befinna sig i kris är dramatiskt mot bakgrund av att det ytterst är genom denna kanal som de politiska besluten enligt detta *particentrerade* perspektiv får sin legitimitet.

I sökandet efter orsaker till denna urlakning av partiernas demokratiska kraft har forskarna tagit fasta på den alltmer symbiotiska relation partierna utvecklat till staten: från att ha varit vitala folkrörelser med starka rötter i det civila samhället anses partierna steg för steg ha kommit att bli statsmakternas förlängda armar. Begreppet ”kartellpartier” har använts i syfte att understryka den nära symbiosen mellan staten och partierna (Katz & Mair 1994). I stället för att företräda ett medborgarperspektiv tycks partierna, menar kritikerna, i allt högre grad anamma ett överhetsperspektiv; de har vuxit samman med de etablerade maktstrukturerna och tenderar därför att försvara snarare än att utmana den rådande ordningen. I stället för att bidra till en förnyelse av demokratin tenderar partierna härigenom att förhindra en sådan. Partiväsendet anses lida av förstelning. Denna tendens är internationell.

Internationell är – med några få undantag – också tendensen att partiidentifikationen har minskat; allt färre upplever närhet och känslomässig samhörighet till partierna (Schmitt & Holmberg 1995; Dalton 1999). För svenskt vidkommande är denna tendens otvetydig (Gilljam & Holmberg 1995; Holmberg 1999).

1 KRIS FÖR PARTIerna?

Det tycks råda enighet om att partierna inte längre fungerar som vitala demokratiska mötesplatser. Frågan är emellertid hur denna utveckling bör förstås. Och framför allt: hur allvarig är den?

Vikande medlemsantal, minskad partiidentifikation, ökad rörlighet bland väljarna och lägre valdeltagande har av många tolkats i termer av kris och uppbrott från etablerade politiska former och betenden. Politiska partier är i detta perspektiv själva sinnebilderna för det senmoderna samhället och dess förlegade och seglivade strukturer. Det finns generellt en stigande medvetenhet bland forskare att se förändringarna som uttryck för naturliga transitionsprocesser. Ändrade sociala förhållanden och nya värderingsmönster sägs förvandla framför allt traditionella partier men möjligen också partier som *före-teelser* till anakronismer. De problem som de europeiska nationella partisystemen brottas med hör enligt detta synsätt samman med den omvandlingsprocess som dessa samhällen genomgår. I det representativa demokratiska styrelseskickets utveckling under industrisamhället utgjorde nationalstaten basen för det politiska livet. Politikens internationalisering med ökat omvärldsberoende har skapat nya betingelser för partierna och för politiken i stort (Gidlund 1992, Goldmann 1994).

Den europeiska integrationen och EU-medlemskapet skapar en ökad komplexitet i politiken. Med fler aktörer och ytterligare arenor blir det svårare för väljarna att överblicka det politiska landskapet och få en klarhet i var besluten fattas och vilka ansvarsförhållanden som råder. När, var och hur kan man i dag påverka politiken? Är partierna lämpliga kanaler?

Partiernas kris är i detta perspektiv ett utflöde av en struktur-omvandling i samhället och en del av ett större problemkomplex nämligen frågan om partiernas roll i den framtida utformningen av demokratin (Gidlund 1992, Karlsson m.fl. 1997).

Föreliggande studie handlar om hur svenska partier hanterat förändrade villkor för partipolitiskt arbete under de två senaste decennierna. Vilken livskraft och kapacitet finns i dagens partier? Ambitionen är att kartlägga aktuella utvecklingstendenser och försöka förstå vilka tänkbara konsekvenser dessa får för partiernas funktioner i den representativa demokratin. Detta organisatoriska och longitudinella perspektiv kompletteras med en kvalitativ närfokusering av politiskt aktiva i och utanför de politiska partierna på den lokala nivån.

1 KRIS FÖR PARTIerna?

Partiväsendet på den lokala nivån

En hittills alltför ouppmärksammas aspekt av denna i övrigt väldokumenterade utvecklingsprocess gäller den lokala nivåns betydelse för partiernas kris. Denna nivå är emellertid ytterst central för förståelsen av partikrisen. Det är partiorganisationerna på basplanet som har det yttersta ansvaret för medlemsrekryteringen, liksom för själva verksamheten som sådan. Det är också huvudsakligen på den lokala nivån medborgarna möter partiernas företrädare "ansikte-mot-ansikte" och det är partierna lokalt som förväntas förmedla medborgarnas reaktioner och önskemål till de partiinstanser som har att agera på lokal, regional, nationell och europeisk nivå i det politiska systemet. Slutligen är det också dessa partiorganisationer som ytterst har ansvaret för rekryteringen till olika politiska uppdrag.

Helt negligerad har emellertid inte den lokala nivån varit. Inom ramen för det andra statsvetenskapliga kommunforskningsprogrammet, som genomfördes i slutet av 1970-talet, genomfördes en riksrepresentativ frågeundersökning i samtliga partiers kommunorganisationer i 50 kommuner (Gidlund & Gidlund 1981). Föreliggande undersökning är till betydande del en uppföljning av denna studie.

Intresset för partiernas organisatoriska förhållanden på lokal nivå har varit tämligen begränsat bland forskare under 1990-talet (se dock bl.a. Håkansson 1992, Möller 1999a, Wörlund 1999). Mer vanligt har däremot varit att partierna funnits med i ett vidare lokalt demokratiperspektiv (Stenelo & Norrving 1993, Bäck & Håkansson 1994, Hanberger 1998).

En indikation på att det lokala partiväsendet står inför problem är att antalet lokala partier ökat kraftigt. Efter 1998 års val finns sammanlagt 158 partier representerade i kommunfullmäktigeförsamlingar runt om i landet. Enligt en tidigare studie handlar det nästan genomgående om lokala protestpartier. När företrädarna för de olika lokalpartierna ombeds motivera orsaken till att de bildat ett nytt parti – i stället för att engagera sig inom ramen för den existerande partistrukturen – pekar de samstämmigt på de etablerade partiernas oförmåga att fånga upp och kanalisera sådana problem i det lokala territoriet som verkligen berör och engagerar medborgarna. Grundproblemet anses vara avsaknaden av en lokal profil; det är, menar dessa "politikens entreprenörer", i huvudsak ett nationellt åsiktspaket som bjuds ut, utan egentlig anknytning till de lokala förutsättningar och problem som föreligger. De etablerade partierna beskrivs dessutom som inskränkta och otillgängliga – som väl sammansvetsade "gångbildningar", vilka i stället för att välkomna engagerade medborgare

1 KRIS FÖR PARTIerna?

tycks uppfatta dem som besvärliga och hotfulla (Borgs & Rankka 1996).

Det behövs ny kunskap om vad som ligger bakom partiväsandets problem att rekrytera och engagera medborgare. För att åstadkomma detta riktas strålkastarljuset i denna undersökning mot den lokala nivån. Det sker dels genom en ny frågeundersökning till partiernas kommunorganisationer i 53 kommuner. Denna möjliggör analyser av longitudinella data och jämförelser av lokala partisystem under den tidsperiod då partiväsandets deklination ägt rum. Det sker även genom kvalitativa intervjuer med såväl passiva som aktiva medlemmar samt med politiskt engagerade medborgare som valt andra former för sitt engagemang än de som partierna erbjuder.

En studie av demokratins trotjänare

Ambitionen med detta arbete är dock inte enbart att kasta nytt ljus över den dystra medlems- och aktivitetsminskningen. Ambitionen är att också kartlägga partiorganisationernas inre liv genom att närmare uppmärksamma dem som trots allt bär upp vad som finns kvar av partiorganisationerna och vars insatser är av så avgörande betydelse att de, om man vill vara högtidlig, kan kallas *demokratins trotjänare*. Utan dessa partiaktivister skulle partierna bokstavligen och omedelbart upphöra att existera.

Men demokratin bärs inte enbart upp av partier och partiaktiva. Kännetecknande för det senaste decenniets utveckling sägs ofta ha varit att alltfler, särskilt unga, i stället för att engagera sig i partier, väljer att engagera sig i andra sammanslutningar och på andra sätt. Utvecklingen är förvisso inte entydig i detta avseende – nyare forskning visar att det inte bara är partierna som har problem med rekryteringen (Petersson m.fl. 1998) – men alldeles oavsett detta har det sitt intresse att närmare skärskåda också dem som väljer andra uttryck för sitt engagemang än att verka inom partierna.

Trots att antalet politiskt aktiva medborgare minskar finns alltså – ännu så länge – tillräckligt många politiskt aktiva för att systemet skall fungera. I dag finns ungefär 40 000 förtroendevalda politiska uppdrag i Sverige. Dessa uppdrag innehas till helt överväldigande delen av fritidspolitiker. Många av fritidspolitikerna har dock flera uppdrag. Det är alltså avsevärt färre än 40 000 individer som är verksamma som fritidspolitiker. Därutöver kommer dock uppskattningsvis cirka 70 000 medborgare som är aktivt verksamma i lokala utvecklingsgrupper, byalag, intresseföreningar, framtidsgrupper etc. (Her-

1 KRIS FÖR PARTIerna?

litz 1999). I många fall är det naturligtvis fråga om personer som är aktiva i både ett politiskt parti och någon förening. Högt räknat handlar det om ca 100 000 medborgare som, med en vidare definition, kan betraktas vara politiskt aktiva.

I denna studie skall vi närmare granska vad som är kännetecknande för några av dessa medborgartyper. Det material som ligger till grund för analysen består av 35 djupintervjuer. Urvalet har skett med utgångspunkt från en spridningsprincip – i fråga om (1) *typ* av engagemang, (2) *partitillhörighet*, (3) *bostadsort* (stad-land), (4) *könstillhörighet*, (5) *ålder* och (6) *etnicitet*. Vi är naturligtvis i detta sammanhang inte intresserade av statistiska sannolikheter utan enbart av kvalitativa egenskaper hos följande tre kategorier:

- *Partiaktiva*. Med aktiv avses här att man har ett eller flera förtroendeuppdrag som sammantaget gör att politiken tar en betydande del av tiden i anspråk. Sammanlagt 10 personer har intervjuats i denna kategori. I diskussionen om demokratins kris och eventuella hädanfärd brukar ett tämligen mollstämt tonläge anläggas. Tanken är här att vända på problemet. Alltjämt finns ju faktiskt partierna, och även om det sätt på vilket de fungerar möjligen lämnar en del i övrigt att önska är det de facto så att de fungerar. Trots eländesbeskrivningen är det inte bara tomma skal. Det finns människor som bär upp dem. Vilka är egentligen dessa demokratins trotjänare? Vad driver dessa eldsjälar, som trots en tilltagande misstro mot politikerkåren väljer att engagera sig. Upplevs det politiska engagemanget som en medborgerlig plikt? Är det en strävan efter ett bättre och annorlunda samhälle? Vilken roll spelar olika typer av belöningsinslag, som karriärmöjligheter och social gemenskap?
- *Passiva partimedlemmar*. Sammanlagt 6 personer ingår i denna kategori. Varför väljer dessa s.k. postgiromedlemmar att vara medlemmar? Och varför föredrar de att vara passiva? Många skäl, av praktisk och annan karaktär, är visserligen tänkbara. Men mot bakgrund av att det här ändå är fråga om politiskt intresserade individer, som har en mer eller mindre stark känsla av anhängarskap till ett speciellt parti, finns det kanske redan i dessa svar en viktig nyckel till hur rekryteringsproblemet bör förstås. Motiv till passivitet bland politiskt medvetna medborgare kan ge generell vägledning om passivitet.
- *Aktiva personer i föreningslivet*. Med aktiv avses här att man är verksam och engagerad inom ramen för någon mer eller mindre

1 KRIS FÖR PARTIerna?

politiskt orienterad sammanslutning. Sammanlagt 19 personer ingår i denna kategori. Har detta engagemang bidragit till att förnya den lokala demokratin? Hur ser dessa individer på politik och hur anser de att man bör arbeta för att förändra samhället i önskad riktning? Och hur ser de partiaktiva på dessa aktivister och de sammanslutningar de är verksamma i?

Partiväsandets dynamiska dimension

I diskussionen om partiväsandets nära förestående hädanfärd finns inte sällan ett anmärkningsvärt statistiskt perspektiv. Utgångspunkten för den nattsvarta beskrivningen om partikrisen är att ett politiskt parti, en gång för alla, skall vara uppbyggt och fungera på i stort sett samma sätt som alltid varit fallet. Det är det gamla masspartiet, såsom det en gång beskrevs av den franske statsvetaren Maurice Duverger (1954), som utgör själva sinnebild för hur ett parti "bör" vara organiserat. Varje avvikelse från detta grundkoncept framställs som en anomali, eller som en "amerikanisering"; kort sagt som ett fjärmande från det sätt på vilket politiska partier förväntas vara organiserade.

För Duverger var masspartiet, baserat på massmedlemskap, inte bara det "moderna" partiet genom att det framstod som den vid detta tillfälle – det tidiga 1950-talet – mest ändamålsenliga typen av parti. Masspartiet var *framtidens partimodell*. Det var den modell som gjorde det möjligt att mobilisera arbetarklassen, och med hjälp av små men många och regelbundna medlemsavgifter kunde verksamheten finansieras. En stor medlemskår var av största vikt för att uppnå organisatorisk styrka. Partimedlemskap var i Duvergers historiebeteckning egentligen en socialistisk uppfinning, men Duverger såg alltså masspartiet också som en förebild för samtida och kommande partier, alldeles oberoende av ideologisk hemvist.

Duvergers lovord för masspartiet kan i mångt och mycket förklaras av tidsandan. Under 1950-talet nådde partiväsandet i flera demokratier en "guldålder". Medlemssiffrorna var ofta höga och väljarna lojala. Partierna företrädde väl avgränsade grupper i valmanskåren, vilket underlättade deras roll som sammanjämkare i den politiska beslutsprocessen, och de var finansiellt och verksamhetsmässigt starkt beroende av att ha många aktiva medlemmar. Det fanns partier som var medlemspartier i ordets mest positiva mening.

Duverger blev dock inte oemotsagd. Den amerikanske statsvetaren Leon Epstein såg inte alls masspartiet som ett ideal, när han ett decennium senare publicerade ett annat uppmärksammat arbete om

1 KRIS FÖR PARTIerna?

partier. Masspartierna var redan otidsenliga, hävdade Epstein. Det fanns därför enligt honom inga skäl till att moderna partier skulle anpassa sig till masspartiets organisationsstrukturer. Snarare var de amerikanska partierna något av föregångare eftersom de visade att massanslutning till partier var mer eller mindre onödig i en tid som kännetecknades av stark medieanpassning. När särskilt televisionen blev alltmer betydelsefull framstod det gamla masspartiet, baserat som det var på många, frivilligt arbetande medlemmar, som ineffektivt (Epstein 1967).

Ett liknande resonemang fördes av Otto Kirschheimer (1966). Också denne såg masspartiet endast som ett steg på vägen mot den partimodell han benämnde "catch-all"-partiet. Kirschheimer såg av samma skäl som Epstein tydliga tecken på en "amerikanisering" av de europeiska partisystemen. Det var inte bara televisionens genombrott och den allt nödvändigare anpassningen till det framväxande mediasamhället som låg bakom denna utveckling, menade Kirschheimer. "Catch-all"-partiet var en revolution – men samtidigt, om man så vill, en anomali. Så länge partierna företrädde vissa avgränsade intressen kunde de uppfylla sin integrativa, socialiserande funktion. Men när de – såsom skedde under denna tid – började lösgöra sig från sina gamla lojaliteter och i stället vände sig till alla väljargrupper samtidigt iscensattes, enligt Kirschheimer, en process som på endast några decenniers sikt skulle vara början till slutet för den partimodell som av Duverger utnämns till framtidens enda tänkbara.

Med facit i hand är det naturligtvis lätt att bedöma vilka som fick rätt i sina prognoser. Utvecklingen hade dock varit påfallande tydlig redan när Epstein och Kirschheimer publicerade sina arbeten. Ingen har heller senare på allvar ifrågasatt deras analys (jfr Blondel 1978). Vad som emellertid kan te sig anmärkningsvärt är att det fortfarande i mycket stor utsträckning är den partimodell som Duverger uppehöll sig vid som även i vår tid fungerat som själva sinnebilden av hur politiska partier bör se ut. I diskussionen om partikrisen är det ingen tvekan om att det är masspartiet som utgör den intellektuella och normativa prototypen.

Medlemmarnas betydelse

Den centrala frågan i denna tidiga diskussion om vilken typ av partier som var att föredra handlade ytterst om i vad mån som partierna behövde medlemmar. Epstein ställde frågan om partierna verkligen behövde lägga ned så mycket arbete på att rekrytera medlemmar för

1 KRIS FÖR PARTIERNA?

att framgångsrikt vinna väljare. Och kunde inte, i televisionens tidsålder, den mer systemövergripande funktionen att fungera som vitala länkar i den demokratiska beslutsprocessen fullgöras nog så väl med en betydligt mindre medlemsorganisation?

En samtida forskare, Susan Scarrow, menar att forskare i alla tider alltför lätt anammat en ”teknologisk determinism” dvs. alltför lätt övertygats av argumentet om att television och nya kommunikationstekniker gör massmedlemskap obsolet och onödigt. Alltför få försök har gjorts, menar hon, att granska varför partier inte behöver, alternativt behöver se medlemmar som en viktig tillgång. Vidare bidrar vissa av våra vanligaste statsvetenskapliga antaganden om partier – att partier är målstyrda organisationer med den helt överordnade ambitionen att vinna val, samt att partier är enhetliga, väl integrerade aktörer – till slutsatsen att medlemmar inte är speciellt viktiga (Scharrow 1994).

Både Otto Kirchheimer (1966) och Angelo Panebianco (1988) betonar i sina partimodeller, *“catch-all partiet”* respektive *“elektoral-professionella partiet”*, den förändring som sker i masspartierna när partiernas fokus skiftar från medlemmar till väljare. I svensk forskning har i detta sammanhang begreppet *väljarpartier* använts (Gilljam & Möller 1996).

Panebianco ser i sin partimodell ett starkt behov av professionella – på bekostnad av medlemmar. I masspartiet har, konstaterar han, partiledningarna behövt en stark byråkrati för att upprätthålla kontakten med medlemmarna:

[A]nd, through the members, with the *class gardé*. In the new type of party a much more important role is played by professionals (the so-called experts, technicians with special knowledge), they being more useful to the organization than the traditional bureaucrats, as the party's gravitational center shifts from members to the electorate (Panebianco 1988, s. 264).

Panebianco ser stora förändringar för medlemmar när de nya formerna av masskommunikation, särskilt televisionen, blir allt viktigare som länkar till väljarna. Visserligen behövs både byråkrater och medlemmar, men de har en mindre betydelsefull roll än tidigare, både finansiellt och i andra avseenden.

Även andra forskare har liknande diskussioner. Mogens Pedersen (1990) talar till exempel om utvecklingen av *mediapartier*; en partityp som efterträder masspartiet och som inte i lika stor utsträckning som masspartiet är beroende av partimedlemmar.

En central uppgift i denna undersökning är att från olika utgångs-

1 KRIS FÖR PARTIerna?

punkter nagelfara frågan om medlemskapets innebörd. En kartläggning sker av såväl medlemsutvecklingen i de svenska partierna som av vad som på ett individuellt plan kännetecknar de partipolitiskt engagerade och andra som är engagerade i politiskt relevanta sammanslutningar.

Alternativt engagemang

Det är förvisso partierna som står i förgrunden för denna studie, men genom att också uppmärksamma politisk aktivitet i vidare mening är det vår ambition att nå fördjupad förståelse av den demokratiska transitionsprocess som bland annat kännetecknas av en kris för partierna. När partiernas tilltagande svårigheter att mobilisera varit föremål för diskussion har det ofta påpekats att det totala politiska engagemanget inte minskar bland medborgarna. Samtidigt som partierna aktivitets- och medlemsmässigt tappat mark har nämligen andra former av politiskt deltagande blivit vanligare. Det politiska intresset har ökat bland medborgarna under de senaste 2–3 decennierna, liksom den politiska kompetensen och självförtroendet. Mot den bakgrunden blir det ”svårt att vara alarmist och hävda att Sverige håller på att förvandlas från en deltagardemokrati till en åskådardemokrati”, skriver Mikael Gilljam och Sören Holmberg i 1994 års valundersökning (Gilljam & Holmberg 1995, s. 184).

Även om utvecklingen inte i detta hänseende är alldeles entydig (Petersson m.fl. 1998) är detta under alla förhållanden en ytterst central aspekt när partikrisen diskuteras. Vi riktar därför uppmärksamheten mot 19 politiskt medvetna och aktiva individer som valt att i stället för att aktivera sig i partier valt att engagera sig i politiskt relevanta sammanslutningar. Vad är det som kännetecknar detta engagemang?

Partifinansiering

Partierna finansiella beroende av medlemmarna har i hög grad förändrats i och med införandet och utvecklingen av de offentliga anslagen till partierna. I Sverige, liksom i flera andra länder, har offentlig finansiering framhållits som en viktig metod att lösa de problem som fanns med det tidigare finansieringssystemet. Detta privata system kunde utveckla beroendeförhållanden till företag och organisationer som ibland ansågs ohälsosamma. Avsikten har varit att minska beroendet till olika särintressen och därmed minska riskerna för korrup-

1 KRIS FÖR PARTIerna?

tion och andra oegentliga bindningar som kan uppkomma till finansierarna. Men motiven har i hög grad även varit att tillföra resurser till partierna i ett läge där medlemmar inte längre klarar av de allt högre kostnaderna för valkampanjerna (Gidlund 1983).

De offentliga anslagen är kopplade till partiets styrka i termer av väljarstöd; ett förhållande som således inte skapar några incitament för partierna att öka medlemsantalet för att få tillgång till dessa resurser (Gidlund 1991). Detta nya finansiella beroende till staten har uppmärksamats i den partimodell som Katz och Mair skisserat – kartellpartiet (*the cartel party*) – där partiernas successiva inkorporering i statsmakten utgör ett av de karaktäristiska dragen.

Internationalisering och den nya informationstekniken

I takt med att gränser mellan stater minskar i betydelse och att gränslinjen mellan vad som kan betraktas vara nationell respektive internationell politik suddas ut, bryter det fram nya politiska mönster och former för politiskt arbete. Den europeiska integrationen och medlemskapet i EU har skapat behov av att partierna utvecklar samverkan med likasinnade partier i europeiska partinät. Där kan partierna samordna de europeiska valkampanjerna, utveckla gemensamma synsätt och strategier för politiskt inflytande. Här finns konturerna av en ny partimodell – *det transnationella partiet* – som bryter den traditionella hierarkiska organisationsprincipen till förmån för mer IT-baserade nätverkslösningar och gränsöverskridande kommunikationer (Gidlund 1992, 1999a, Heidar & Svåsand 1997).

Undersökningens uppläggning och genomförande

Under hösten 1998 påbörjades enkätundersökningen som riktade sig till ordförandena i *partiernas kommunorganisationer* (partiets kommunövergripande organisation). Denna kommunorganisation är ibland den enda partiorganisation som partiet har i kommunen. I fråga om socialdemokraterna, centerpartiet och i viss mån moderaterna finns därutöver lokalavdelningar.²

Enkätundersökningen var till stora delar en uppföljning av framför allt en frågeundersökning från 1979 (inom ramen för kommunaldemokratiska forskningsgruppen) men även en undersökning från 1990.³ 1979 års enkätundersökning baserade sig på ett riksrepresentativt urval av 50 kommuner.⁴ Vi kan på goda grunder anta att denna

1 KRIS FÖR PARTIERNA?

riksrepresentativitet inte äger samma giltighet två decennier senare.⁵

Urvalet 1990 och 1998 utvidgades med storstäderna Stockholm, Göteborg och Malmö. Argumentationen till detta var att storstäder försummat av tidigare forskning som i hög grad betraktat dessa som atypiska och mindre intressanta för svensk kommunforskning. Storstäder bör dock snarare ses som intressanta miljöer för att bland annat studera innovationsmönster. För att möjliggöra jämförelser med 70-talsundersökningen har i föreliggande studie ibland storstäderna exkluderats i redovisningarna.

Enbart partiorganisationer som erhöll mandat i kommunfullmäktige efter valet 1998 har utgjort underlaget för populationen i de 53 kommunerna. Förutom storstäderna finns dock vissa andra skillnader mellan urvalen i de ingående undersökningarna. 1990 års undersökning inkluderade endast de kommunövergripande partiorganisationer som hade representanter i Riksdagen i urvalet och utslöt således lokala partier. Dessutom innefattades även riksdagspartier som inte erhållit mandat i kommunfullmäktige i populationen men som hade en kommunorganisation. Detsamma gällde för 1979 års undersökning, fastän man vid det tillfället även inkluderade lokala partier.

Den 30 oktober 1998, en dryg månad efter valet, skickades 398 frågeformulär till de utvalda kommunorganisationerna. Omkring tre veckor senare, den 23 november, skickades en första påminnelse. Den 19 januari 1999 hade 60 procent skickat in sina svar. Efter ytterligare utskick samt ett antal telefonkontakter kunde en svarsprocent på 76 procent (303 enkäter) erhållas.⁶

1990 års frågeundersökning besvarades av totalt 70,5 procent av respondenterna, dvs. av 246 av de totalt 349 ingående respondenterna.

I tabellerna nedan redovisas den närmare fördelningen mellan partierna vad gäller svarsprocent. Där framkommer att vänsterpartiet hade en lägre svarsprocent (55,5) än de andra partierna 1990. I den aktuella enkätundersökningen från 1998 är fördelningen tillfredsställande, en något lägre svarsfrekvens dock från socialdemokraterna (67,9 procent) och vänsterpartiet (66,0 procent). I 1990 års undersökning var svarsfrekvensen för storstäderna Stockholm och Malmö tillfredsställande (85,7 respektive 71,4 procent) medan Göteborg hade en något lägre svarsfrekvens (57,1 procent). Motsvarande siffror för 1998 års frågeundersökning var för Stockholm 75 procent, Malmö 100 procent och Göteborg 71,4 procent.

1 KRIS FÖR PARTIerna?

Tabell 1. 1. Respondenter och svarsprocent för enkätundersökningen 1990 till partiernas kommunorganisationer. 53-kommunurvalet

<i>Partier</i>	<i>Antal respondenter</i>	<i>Inkomna svar</i>	<i>Svarsfrekvens i procent (%)</i>
Moderaterna	52	33	63,5
Centerpartiet	53	36	67,9
Folkpartiet	52	36	69,2
Kristdemokraterna	44	36	81,8
Miljöpartiet	50	37	74,0
Socialdemokraterna	53	43	81,1
Vänsterpartiet	45	25	55,5
Totalt	349	246	70,5

Tabell 1. 2. Respondenter och svarsprocent för enkätundersökningen 1998 till partiernas kommunorganisationer. 53-kommunurvalet

<i>Partier</i>	<i>Antal respondenter</i>	<i>Inkomna svar</i>	<i>Svarsfrekvens i procent (%)</i>
Moderaterna	53	43	81,1
Centerpartiet	53	43	81,1
Folkpartiet	54*	44	81,5
Kristdemokraterna	50	35	70,0
Miljöpartiet	51	41	80,4
Socialdemokraterna	53	36	67,9
Vänsterpartiet	50	33	66,0
Övriga partier**	34	28	82,4
Totalt	398	303	76,1

* Folkpartiet i Kil har två likvärdiga och parallellt existerande partiorganisationer.

** Övriga partier motsvarar de som i texten omnämns som lokala partier. I de flesta fall rör det sig om renodlade lokala partier även om ett fåtal formellt också har en riksorganisation.

Kommentar: I undersökningen används följande indelning av kommunerna: *kunskapskommuner*, *mellankommuner* och *basnäringkommuner*. Kunskapskommunerna (k-kommuner) hör till de s.k. A-regionerna, vilka karakteriseras som dynamiska tillväxtområden. Baskriteriet är att A-regionen skall ha ett universitet eller en högskola. Här återfinns särskilt storstäder och kommuner vars arbetsmarknad kännetecknas av betydande inslag av s.k. kunskapsyrken och där den allmänna utbildningsnivån är relativt hög. Basnäringskommunen är motpolen i dessa avseenden och består av områden som länge dominerats av produktion knuten till skogen, malmen och andra naturresurser. Mellankommunen är just den grupp av kommuner som befinner sig någonstans mellan de båda ytterligheterna. Där återfinns ofta kommuner med relativt stor offentlig sektor eller mer blandad näringsstruktur. Se närmare om denna indelning i SOU 1989:68. Fördelningen av de i undersökningen ingående kommu-

1 KRIS FÖR PARTIerna?

nera och partiernas kommunorganisationer (50- respektive 53-urvalet) på dessa tre kommuntyper baseras på den indelning som gjordes 1989 vilket innebär att några kommuner till vilka lokaliserats högskolor under 1990-talet inte har klassificerats som "kunskapskommuner".

Den kvalitativa delen av undersökningen baseras på ett strategiskt urval. Det centrala är inte att urvalet skall utgöra en modell av en viss population utan att det skall vara kvalitativt täckande, dvs. innehålla så många olika kvaliteter som möjligt. I motsats till kvantitativa studier, där resultaten är numeriska mätvärden, är det i kvalitativa studier begreppet i sig, den kvalitativa företeelsen, som utgör resultatet. Eftersom det finns skäl att anta att den företeelse som står i fokus för studien kan visa prov på stor variation bör därför urvalet vara stort.⁷

Tillvägagångssättet för kartläggningen av de partiaktiva är det som ligger till grund för den s.k. *Grounded Theory-metoden*: genom att så förutsättningslöst som möjligt systematisera och gruppera de utsagor om *motiv* till partimedlemskap och politisk aktivitet som föreligger, samt om *föreställningar* om partikrisen är syftet att nå en i princip fullständig kartläggning av de olika aspekter och dimensioner som är relevanta i sammanhanget (Glaser & Strauss 1980). Samma princip är styrande för kartläggningen av de som är politiskt aktiva utanför partiväsendet.

Syftet med denna del i undersökningen är alltså att kartlägga de *kvalitativa* aspekter som är relevanta. Det handlar således om att identifiera de empiriska kategorier och dimensioner som är relaterade till partikrisen. Det är begreppens kvalitativa beskaffenhet, dess inre värden och egenskaper som skall blottläggas (jfr Glaser & Strauss 1980).

Disposition

I kapitel 2 redovisas medlemsutvecklingen i de olika partierna sedan slutet av 1970-talet. Vi beskriver hur den nedåtgående trenden närmare bestämt ser ut, inte bara totalt utan även partivis och hur utvecklingen skiljer sig i olika sociala kategorier och kommuntyper. Kapitlet avslutas med en forskningsrelaterad diskussion om medlemskapets innebörd och betydelse.

I kapitel 3 söker vi besvara frågan hur attraktiva partiernas möten är. Det sker en kartläggning av mötesverksamhetens utveckling, såväl vad gäller omfattning som karaktär. En central frågeställning gäller om man kan iaktta några förskjutningar i fråga om partimötenas funktioner.

1 KRIS FÖR PARTIerna?

I kapitel 4 synas partiverksamheten lokalt för att se i vad mån det finns någon innovationsbenägenhet att arbeta på annorlunda sätt av vad som traditionellt är brukligt i partiarbetet. Kan man registrera nya mötesplatser för det politiska samtalet med medborgarna? Sker det någon anpassning till ny teknik?

I kapitel 5 granskas vilken kapacitet som finns till förändring på lokal nivå i partierna. Vilken frihet har partiorganisationerna lokalt att styra över sin verksamhetsplanering och de politiska frågor som drivs i kommunen? Vidare ser vi närmare på den ekonomiska och administrativa kapaciteten i organisationerna.

I kapitel 6 sker en porträttering av de partiaktiva. I stället för att uppehålla oss vid frågan varför människor flyr partierna vänder vi här på perspektivet och ställer frågan varför människor väljer att engagera sig i partier. Motiven bakom ett såväl aktivt som passivt parti-medlemskap fokuseras. Vi behandlar också frågan om hur de partianslutna – aktiva likväl som passiva – ser på partikrisen.

I kapitel 7 riktas uppmärksamheten på motsvarande sätt mot medborgare som engagerat sig i politiskt relevanta sammanslutningar utanför partiväsendet. Vi jämför de olika typer av engagemang som finns i urvalet, och diskuterar frågan om även dessa aktivister – i likhet med de partiaktiva – kan anses göra skäl för benämningen demokratis trotjänare.

I kapitel 8 sammanfattas resultaten. Vi diskuterar också hur man på ett djupare plan bör förstå den utveckling som beskrivits i boken. Vi konstaterar att vi befinner oss i en brytningstid och att partierna står inför en period av uppbrott och förnyelse. Undersökningens viktigaste resultat relateras i detta sammanhang till den diskussion om partiernas funktioner i det politiska systemet, såsom de brukar beskrivas i litteraturen.

Noter

¹ I litteraturen tillskrivs partierna en lång rad funktioner i det politiska systemet. Sainsbury (1983, s. 241 ff.) talar om följande funktioner: mobilisering, strukturering och mobilisering av röster, aktivering och skolning av medlemmar, representation och aggregering, ledarskapsrekrytering, skötsel av den politiska styrelsen, samt policyformulering. Gilljam & Möller (1996, s. 133 ff.) anger vid sidan av kanalfunktionen även aggregering, artikulering, socialisation, rekrytering, samt beslutsfattande.

² Vi frågade i enkätundersökningen 1998 vilken roll kommunorganisationen spelade, om den "utgör partiets huvudsakliga verksamhetsform" eller "utgör i första hand en samordnande nivå i kommunen inför nomineringar och allmänna

1 KRIS FÖR PARTIerna?

val". Totalt angav 80 procent att den utgjorde partiets huvudsakliga verksamhetsform.

³ 1990 års frågeundersökning genomfördes i ett av HSFR finansierat projekt om partiernas förändringsstrategier (projektledare: Gullan Gidlund).

⁴ För en detaljerad beskrivning av urvalskriterier, se Ds Kn 1981:15.

⁵ Några genomgripande förändringar av kommungränser har däremot inte skett i det ursprungliga 50-urvalet.

⁶ Ett tiotal personer framstod vid telefonkontakt vara svarsvägrare och angav främst principiella skäl för att inte medverka, medan andra angav tidsskäl och att flera enkäter var ute i partierna samtidigt.

⁷ Minst 10 och högst 30 intervjuer brukar anges som en allmän rekommendation för urvalsstorleken (se t.ex. Eneroth 1984, s. 171). En allmän rekommendation är att det inte bör vara färre än 10 eftersom det då finns risk att man inte får tillräcklig bredd med avseende på företeelsens kvaliteter. Men det bör samtidigt inte vara för många, ty då riskerar överblickbarheten att gå förlorad. Forskaren bör kunna gå igenom materialet från olika utgångspunkter, "utan hjälp av datorer gå över materialet gång på gång utifrån nya vinklingar". Denna rekommendation gavs dock 1984 och utvecklingen inom just datatekniken gör att det – tvärtom mot vad som hävdas av Eneroth – är möjligt att med hjälp av datorer kunna bearbeta ett större intervjumaterial. Men det avgörande är naturligtvis alltså antalet intervjuer blir tillräckligt för att kunna uppdaga den erforderliga bredden kvalitativt sett.

2 Partierna och deras medlemmar

Sedan det moderna partiväsendet tagit form i början av 1900-talet skedde en obruten medlemstillströmning till partierna fram till början av 1960-talet. Enligt partiernas egna siffror var som mest ca 1,5 miljon svenskar medlemmar i något parti 1962. Därefter stagnerade medlemstillströmningen. Men ännu 1990 –just innan kollektivanslutningen till det socialdemokratiska partiet i praktiken avskaffades¹ –fanns nästan 1,5 miljon partimedlemmar. I relation till befolkningen var det fråga om en minskning jämfört med det tidiga 60-talets rekordnivå –från 21 procent 1962 till 18 procent av befolkningen i dess helhet 1990. Men det är först under det senaste decenniet som utvecklingen varit så dramatisk att det är befogat att tala om en kris för partiväsendet.

En dyster utveckling

Som framgår av tabell 2.1 har partierna sammantaget förlorat drygt en miljon medlemmar under 1990-talet. Men då är alltså den ursprungliga jämförelsepunkten från den tid då kollektivanslutningen ännu existerade; socialdemokratiens ras mellan 1990 och 1992 svarar för lejonparten av den totala medlemsminskningen. Det är emellertid inte enbart socialdemokraterna som har förlorat medlemmar. Framför allt centerpartiet, men också moderaterna och folkpartiet, har en negativ trend. Sammantaget försvann nästan en kvarts miljon medlemmar från partierna mellan 1992 och 1997. Därefter har den sammantagna nivån varit intakt.²

Också de politiska ungdomsförbunden har drabbats av medlemsavtappning. Mellan 1970 och 1990 halverades det totala medlemsantalet i ungdomsförbunden och därefter, under 1990-talet har ännu en halvering ägt rum. De senaste tre åren har dock en viss ökning skett. I dag är 57 000 personer medlemmar i något av de politiska ungdomsförbunden. Tillsammans finns i dag alltså ungefär 488 000 medlemmar i de politiska partierna och ungdomsförbunden.

2 PARTIerna OCH DERAS MEDLEMMAR

Tabell 2.1. Partiernas medlemsantal under 1990-talet (1000-tal)

Parti	Antal medlemmar				
	1990	1992	1995	1997	1999
Moderaterna	143	138	119	85	88
Centerpartiet	215	191	144	108	99
Folkpartiet	45	41	31	24	23
Kristdemokraterna	25	29	29	23	24
Miljöpartiet	8	8	6	7	8
Socialdemokraterna	1.034	259	260	203	177
Vänsterpartiet	13	12	11	12	11
<i>Summa</i>	1 483	684	600	462	430

Kommentar: I dessa siffror inräknas inte ungdomsförbundens medlemmar, de redovisas här separat. Däremot inräknas kvinnoorganisationernas medlemmar, i den mån som det finns särskilda kvinnoorganisationer.

Tabell 2.2. De politiska ungdomsförbundens medlemsantal 1970–1999 (1000-tal)

Ungdomsförbund	Antal medlemmar			
	1970	1990	1996	1999
Sveriges Socialdemokratiska Ungdomsförbund (SSU)	66,5	40	13	23
Centerns Ungdomsförbund (CUF)	74,5	17	5,5	6,5
Moderata Ungdomsförbundet (MUF)	30,5	20	12,5	8,7
Liberala Ungdomsförbundet (LUF)	27,5	10	2,5	1,5
Kristdemokratiska Ungdomsförbundet (KDU)	–	5	3	5
Ung vänster	–	13,5	11	11
Grön Ungdom	–	–	1,2	1,5
<i>Summa</i>	199	105,5	48,5	57

Inom centerpartiet brukar man med stolthet tala om partiets folkrörelsetradition. Ett högt medlemsantal och många aktiva medlemmar har varit kännetecknande för denna tradition. Centerpartiet har förlorat 60 procent av sina medlemmar under det senaste decenniet. Partiets ungdomsförbund har haft en än mer bekymmersam utveckling. Dagens CUF är mindre än en tiondel så stort som 1970 års CUF var.

Även socialdemokraterna brukar på motsvarande sätt berömma sig av att vara ett folkrörelseparti. Vad som är slående under det dramatiska 1990-talet är alltså att det just är de mest utpräglade folkrö-

2 PARTIerna och deras medlemmar

relsepartierna som förlorat många av sina medlemmar. Mellan 1992 – då kollektivanslutningen upphörde – och 1999 har centerpartiet och socialdemokraterna tillsammans förlorat hälften av sin medlemsbas. Detta kan vara värt att notera mot bakgrund av att det i diskussionen om partikrisen gjorts gällande att det traditionella folkrörelsepartiet, baserat på massmedlemskap och idealitet, inte passar in i dagens samhälle. Partiernas karaktär förändras; mer och mer blir de – i stället för att vara ”medlemspartier” – kampanjinriktade och professionaliserade ”väljarpartier”. Ett uppmärksammat bidrag inom partiforskningen är här Panebianco (1988) som använder begreppet det ”professionellt-elektorala partiet” (se även Gilljam & Möller 1996).

För flera partier – centerpartiet, folkpartiet och i någon mån också för socialdemokraterna – är det också nära till hands att sätta medlemsrasen i samband med den allmänna motvind i opinionen som dessa partier mött under 1990-talet. Naturligtvis är det enklare att få till stånd en positiv medlemsutveckling om partiet har medgång i opinionen än om det råder elektoral snålblåst. Socialdemokraternas tillfälliga återhämtning skedde för övrigt i kölvattnet av 1994 års framgångsval, därefter har nedgången fortsatt. Men att även ett parti som moderaterna, som under denna period haft en förhållandevis gynnsam trend i väljaropinionen, drabbats av ett vikande medlemsantal tyder på att det inte enbart är opinionsvindarna och de enskilda partiernas valresultat som förklarar minskningen. Det är de partier som i olika avseenden (t.ex. ålder och politisk status) är att betrakta som *etablerade* som svarar för den medlemsmässiga tillbakagången, alldeles oavsett om det går bra eller dåligt för dem i de allmänna valen.

Var har medlemsminskningen ägt rum?

Vår undersökning, som baseras på ett statistiskt urval, bekräftar med all önskvärd tydlighet den allmänna bilden av en dramatisk medlemsminskning under det senaste decenniet. Den procentuella minskningen i undersökningens data är nästan identisk med de medlemsantal som finns i tabell 1.

I tabell 2.3 redovisas hur antalet medlemmar per parti och kommun minskat sedan slutet av 1970-talet. 1979 hade varje parti i genomsnitt 856 medlemmar per kommun. Ett drygt decennium senare, 1990, hade en liten minskning skett; i genomsnitt fanns då 703 medlemmar per parti och kommun. 1998, slutligen, var medeltalet endast 237 medlemmar.

Den partivisa bilden är föga oväntat identisk med den generella

2 PARTIerna och deras medlemmar

Tabell 2.3. Antalet medlemmar per parti och kommun 1979, 1990 och 1998 (medelvärde). Antalet kommunorganisationer inom parentes.

Parti	Antal medlemmar		
	1979	1990	1998
Moderaterna	508 (38)	416 (29)	306 (41)
Centerpartiet	827 (39)	707 (31)	390 (38)
Folkpartiet	148 (42)	168 (29)	81 (41)
Kristdemokraterna	88 (33)	88 (24)	93 (31)
Socialdemokraterna	3.038 (44)	2.758 (38)	808 (34)
Vänsterpartiet	73 (31)	42 (22)	58 (31)
Miljöpartiet	–	23 (38)	144 (34)
Lokala partier*	118 (3)	–	92 (24)
Medeltal, totalt	856 (230)	703 (217)	237 (278)

Kommentar: 50-kommunurvalet.* Vi kommer att benämna dessa partier för "lokala partier" även om det i ett par fall gäller partier som har en viss spridning över den egna kommunen och även har riksorganisation.

utvecklingen. Det är framför allt socialdemokraterna som förlorat medlemmar, och detta i allt väsentligt efter kollektivanslutningens upphörande. Den genomsnittliga socialdemokratiska arbetarkommunen består 1998 av 808 medlemmar, vilket skall jämföras med över 3 000 medlemmar 1979. Även centerpartiet, moderaterna och folkpartiet har förlorat många medlemmar.

Tabell 2.3 ger dock en missvisande bild av det genomsnittliga medlemsantalet. De tre storstadskommunerna Stockholm, Göteborg och Malmö ingick nämligen inte i 1979 års undersökning och har för att möjliggöra en longitudinell jämförelse i tabellen tagits bort även 1990 och 1998. Om dessa kommuner ingår i beräkningen var det genomsnittliga medlemstalet 1990 1 357 medlemmar – alltså nästan ett dubbelt så högt genomsnitt. Därefter sjunker följdenligt siffran dramatiskt: 1998 är det endast 330 medlemmar per parti och kommun kvar. Även med storstadskommunerna inräknade i urvalet står det följaktligen bortom allt tvivel att de svenska partierna under det senaste decenniet har dränerats på medlemmar.

En granskning av hur utvecklingen sett ut i olika kommuntyper illustrerar storstadskommunernas betydelse. I tabell 2.4 redovisas hur utvecklingen varit dels i s.k. *kunskapskommuner* med en hög andel yrkesverksamma i kunskapsintensiva verksamheter och företag, dels i *mellankommuner* och dels i *basnäringkommuner*.

2 PARTIerna OCH DERAS MEDLEMMAR

Tabell 2.4. Andel medlemmar per parti inom respektive kommuntyp 1979, 1990 och 1998. Antalet kommunorganisationer inom parentes

Kommuntyp	År		
	1979	1990	1998
Kunskapskommuner	1.026 (36)	3.906 (49)	736 (68)
Mellankommuner	801 (102)	783 (90)	226 (122)
Basnäringkommuner	851 (92)	743 (90)	192 (198)
<i>Summa</i>	856 (230)	1 357 (229)	330 (298)

Den stora förändringen vad gäller medlemsantalet i kunskapskommunerna mellan 1979 och 1990 – det sker under denna tid en fyrdubbling av antalet medlemmar – sammanhänger alltså med att storstadskommunerna inte ingick i urvalet vid det första mättillfället. Utvecklingen i mellankommunerna och basnäringkommunerna kan dock jämföras under perioden i dess helhet eftersom samtliga storstadskommuner är kunskapskommuner. En sådan jämförelse visar att det i basnäringkommunerna inledningsvis fanns fler medlemmar per parti och kommun än i mellankommunerna, men att detta ändrats vid 1990 års mätning. Under 1980-talet tappade partierna 13 procent av sina medlemmar i basnäringkommunerna.

Motsvarande siffra för mellankommunerna var endast 2 procent. Utvecklingen under 1990-talet är för båda kommuntyperna dramatisk men identisk: drygt 70 procent av medlemmarna försvann 1990 och 1998 i såväl mellankommuner som basnäringkommuner.

Det är framför allt i de befolkningsrika kunskapskommunerna som de flesta medlemmarna finns. Detta gäller under hela perioden, men kunskapskommunernas dominans kulminerade 1990. Då var den genomsnittliga medlemsnivån i mellankommunerna 20 procent av den nivå som fanns i kunskapskommunerna. 1998 hade denna andel ökat till 30 procent. Partierna har i kunskapskommunerna förlorat 81 procent av sina medlemmar under perioden 1990–1998. Tendensen under den tid som partiväsendets dramatiska medlemsminskning äger rum är alltså att partierna förlorar mest medlemmar i kunskapskommunerna, den kommuntyp som det dock alltså finns flest medlemmar i.

Partivisa jämförelser

Totalt sett har partiernas genomsnittliga medlemstal per kommun minskat med 75 procent under 1990-talet. Det parti som förlorat mest medlemmar såväl numerärt som procentuellt under detta decennium är socialdemokraterna.

Tabell 2.5 ger en god illustration av var partiernas medlemsantal varit särskilt påtaglig.

För socialdemokraternas del är nedgången extremt omfattande: en fjärdedel av partiets medlemmar har försvunnit under denna 20-årsperiod.

I detta sammanhang kan också konstateras att storstadskommunernas inverkan i urvalet är extremt tydlig i just socialdemokraternas fall. Redan 1979 var partiet stort i kunskapskommunerna, medeltalet var då 3 647 (tabell 2.6). 1990 – då storstäderna finns med i urvalet – noteras emellertid ett medeltal på 22 957 i kunskapskommunerna. Under 1990-talet har dock socialdemokraterna förlorat 88 procent av medlemmarna i kunskapskommunerna. Medeltalet 1998 (2 580) är faktiskt lägre än det var 1979 – trots att storstadskommunerna ingår. Å andra sidan avvecklades kollektivanslutningen mellan de båda senaste mätstillfällena. Sammantaget har socialdemokraterna under 1990-talet förlorat 79 procent av sin medlemskår. Oavsett om man ser till antalet medlemmar eller andelen medlemmar i förhållande till kommuninvånarantalet är minskningen störst i kunskapskommunerna, men även i övriga kommuntyper har en stor minskning skett.

Centerpartiet har tidigare haft en god medlemsanslutning. Vid det första mätstillfället 1979 var partiet det klart största efter socialdemokraterna med i genomsnitt 827 medlemmar per kommun. Trots att en liten minskning hade ägt rum under det motiga 1980-talet, då partiet förlorade 15 procent av sitt genomsnittliga medlemsantal, var centerpartiet ännu 1990 det näst största partiet. Under 1990-talet har centerpartiet förlorat ytterligare 43 procent av det genomsnittliga medlemsantalet och är 1998 passerat av moderaterna som näst största parti.

Vid det första mätstillfället – som inföll strax efter att centerpartiet haft sin opinionsmässiga storhetstid – var partiet starkt, framför allt i kunskapskommunerna. Partiet hade dubbelt så många medlemmar jämfört med moderaterna i kunskapskommunerna 1979 – detta ändrades dramatiskt 1990 då också storstadskommunerna ingick i urvalet. Mycket talar för att en stor del av centerns kraftiga tillbakagång i kunskapskommunerna under 1980-talet kommer sig av just detta

2 PARTIerna OCH DERAS MEDLEMMAR

Tabell 2.5. Andel medlemmar i förhållande till befolkningen (procent). N, 1979=242, 1990=231, 1998=283

<i>Kommuntyp</i>	<i>Parti</i>	<i>1979</i>	<i>1990</i>	<i>1998</i>
Kunskapskommun	Moderaterna	1,4	1,4	1
	Centerpartiet	4,5	3	1,3
	Folkpartiet	0,9	0,7	0,4
	Kristdemokraterna	0,3	0,2	0,2
	Socialdemokraterna	13,1	12,6	2
	Vänsterpartiet	0,2	0,2	0,1
Mellankommun	Moderaterna	2,6	2	1,4
	Centerpartiet	5,2	3,3	2,1
	Folkpartiet	0,9	0,7	0,3
	Kristdemokraterna	0,5	0,5	0,6
	Socialdemokraterna	12,6	13,4	3
	Vänsterpartiet	0,2	0,1	0,1
	Miljöpartiet	–	0,7	0,1
	Lokalt parti	0,5	–	0,5
Basnäringsskommun	Moderaterna	1,1	1,1	0,8
	Centerpartiet	3,7	2,9	2
	Folkpartiet	0,9	0,6	0,4
	Kristdemokraterna	0,5	0,5	0,4
	Socialdemokraterna	11	7,8	3,9
	Vänsterpartiet	0,3	0,3	0,2
	Miljöpartiet	–	0,2	0,1
	Lokalt parti	1,1	–	0,2
Totalt	Moderaterna	1,8	1,5	1,1
	Centerpartiet	4,5	3,1	1,9
	Folkpartiet	0,9	0,7	0,4
	Kristdemokraterna	0,4	0,4	0,4
	Socialdemokraterna	12	10,7	3,1
	Vänsterpartiet	0,2	0,2	0,2
	Miljöpartiet	–	0,4	0,1
	Lokalt parti	0,7	–	0,4

Kommentar: 50-urvalet (storstäder exkl.)

2 PARTIerna OCH DERAS MEDLEMMAR

Tabell 2.6. Antal medlemmar per parti inom kommuntyp 1979, 1990 och 1998 (medelvärde). Antal kommunorganisationer inom parentes. Storstäder ingår i urvalet 1990 och 1998.

1979							
<i>Parti</i>	<i>Kunskaps-</i> <i>kommun</i>		<i>Mellan-</i> <i>kommun</i>		<i>Basnärlings-</i> <i>kommun</i>		<i>Totalt</i>
Moderaterna	763	(7)	524	(17)	362	(14)	508 (38)
Centerpartiet	1.452	(5)	772	(18)	695	(16)	827 (39)
Folkpartiet	201	(7)	133	(18)	141	(17)	148 (42)
Kristdemokraterna	90	(5)	94	(15)	79	(13)	88 (33)
Socialdemokraterna	3.647	(6)	2.721	(20)	3.188	(18)	3.038 (44)
Vänsterpartiet	99	(6)	42	(12)	90	(13)	73 (31)
Lokala partier	0		100	(2)	156	(1)	118 (3)
<i>Totalt 1979</i>	1.026	(36)	801	(102)	851	(92)	856 (230)

1990							
<i>Parti</i>	<i>Kunskaps-</i> <i>kommun</i>		<i>Mellan-</i> <i>kommun</i>		<i>Basnärlings-</i> <i>kommun</i>		<i>Totalt</i>
Moderaterna	1.813	(8)	292	(10)	277	(13)	678 (31)
Centerpartiet	874	(6)	706	(15)	598	(11)	700 (32)
Folkpartiet	737	(9)	135	(12)	119	(11)	299 (32)
Kristdemokraterna	173	(10)	94	(11)	90	(15)	114 (36)
Socialdemokraterna	22.957	(7)	3.335	(15)	1.947	(18)	6.144 (40)
Vänsterpartiet	1.008	(2)	32	(10)	55	(11)	128 (23)
<i>Totalt 1990</i>	3.906	(49)	783	(90)	743	(90)	1.357 (229)

1998							
<i>Parti</i>	<i>Kunskaps-</i> <i>kommun</i>		<i>Mellan-</i> <i>kommun</i>		<i>Basnärlings-</i> <i>kommun</i>		<i>Totalt</i>
Moderaterna	1.196	(9)	274	(19)	205	(15)	443 (43)
Centerpartiet	457	(9)	417	(19)	330	(13)	398 (41)
Folkpartiet	475	(9)	66	(18)	64	(17)	149 (44)
Kristdemokraterna	179	(7)	89	(13)	83	(13)	106 (33)
Socialdemokraterna	2.580	(10)	778	(13)	749	(13)	1.268 (36)
Vänsterpartiet	100	(8)	31	(11)	66	(14)	62 (33)
Lokala partier	238	(8)	95	(15)	30	(4)	128 (27)
<i>Totalt 1998</i>	736	(68)	226	(122)	192	(108)	330 (298)

2 PARTIerna OCH DERAS MEDLEMMAR

urvalsförhållande. I såväl mellankommuner som basnäringskommuner är tillbakagången ytterst begränsad under denna tid.

Moderaterna har under 1990-talet förlorat 34 procent av medlemmarna i kunskapskommunerna. Resultatet framstår som förvånande. Moderaterna har elektoralt sett varit utomordentligt starkt i tillväxtområden (där kunskapskommunerna finns) men förlorar alltså ett stort antal medlemmar just i dessa områden.³ Partiet är dock fortfarande starkast i kunskapskommunerna även medlemsmässigt, men tendensen är värd att notera.

Folkpartiets minskning mellan 1990 och 1998 var 50 procent. I motsats till andra partier har dock inte minskningen primärt ägt rum i kunskapskommunerna; i dessa är nedgången 35 procent.

Tilltagande rekryteringsproblem

En av partiernas huvuduppgifter i det politiska systemet är att fullgöra den s.k. rekryteringsfunktionen. Partiväsendet har blivit det främsta instrumentet att lösa det delikata problemet att rekrytera lämpliga personer till de församlingar som har att fatta politiska beslut. Tabell 2.7 visar emellertid att det i flera partier finns svårigheter att rekrytera kandidater.

Tabell 2.7. Andelen partiorganisationer i kommunerna med tillräckligt eller mer än tillräckligt antal kandidater tillgängliga vid nomineringen till kommunfullmäktigevalen 1979, 1990 och 1998 (procent)

Parti	1979	1990	1998
Moderaterna	87	81	78
Centerpartiet	95	88	74
Folkpartiet	85	67	60
Kristdemokraterna	77	67	71
Socialdemokraterna	98	90	86
Vänsterpartiet	77	57	83
Miljöpartiet	--	74	54
Totalt	87	76	72

Kommentar: I tabellen redovisas procentsatser för respektive svarsalternativ av den totala andelen svarande som angivit svar på följande fråga: "Hur var tillgången på personer som var villiga att ställa upp vid nomineringarna till kommunfullmäktige inför valet 1979/90/98?". Svarepersonerna hade följande alternativ att välja mellan: "mer än tillräcklig", "tillräcklig", "ej fullt tillräcklig", "klart otillräcklig" (n [1979] = 297, [1990] = 398, [1998] = 303).

2 PARTIerna OCH DERAS MEDLEMMAR

Det blir allt svårare att rekrytera kandidater till kommunfullmäktigevalen. 1979 var det tillgången förhållandevis god, därefter har den minskat. 1998 var det endast 72 procent av de lokala partiorganisationerna som uppgav att det fanns tillräckligt med kandidater att tillgå vid nomineringen. Endast för vänsterpartiet – och i någon mån även för kristdemokraterna – har situationen förbättrats. Folkpartiet och centerpartiet har drabbats hårt – 25 procentenheter färre av deras lokalorganisationer uppger sig ha tillräckligt med kandidater jämfört med för två decennier sedan. Miljöpartiet är dock det parti som har de allra största problemen. I endast lite drygt hälften av organisationerna finns tillräckligt med kandidater, en minskning med 20 procentenheter under 1990-talet. Detta resultat förvånar: miljöpartiet var vid det första av dessa mättillfällen ett mindre etablerat parti än det var vid det senaste.

Utvecklingen är totalt sett logisk mot bakgrund av den allmänna medlemsminskningen. Men framförallt är den bekymmersam. Partierna håller sakta men säkert på att dräneras på såväl medlemmar som kandidater till de olika förtroendeposterna i det politiska systemet.

Vilka grupper har varit svåra att rekrytera?

I debatten om partiernas rekryteringsproblem närmare bestämt består har det talats om en "förgubbning" av partiväsendet. Begreppet implicerar således två olika komponenter: kön och ålder. Innebörden är att särskilt kvinnor och unga är svåra att rekrytera. Som framgår av följande tabeller bekräftas också detta.

Tabell 2.8. Rekryteringsproblem 1979 (procent)

<i>Kategori</i>	<i>Rekryteringsproblem föreligger</i>
Kvinnor	33
Ungdomar	32
Arbetare	16
Glesbygdsboende	10
Tätortsboende	7
Välutbildade	6
Personer med förankring i organisationslivet	5
Tjänstemän	2
Ingen speciell kategori	40

Kommentar: I tabellen redovisas procentsatser för respektive svarsalternativ av den totala andelen svarande som angivit något eller flera svar på följande fråga: "Vilka kategorier var svåra att rekrytera som kandidater till kommunfullmäktige?" (n = 230).

2 PARTIerna och deras medlemmar

Vid 1979 års mätning gjordes ingen könsuppdelning av de olika kategorierna utan kvinnor utgjorde vid detta tillfälle en egen kategori. Var tredje föreningsföreträdare ansåg att denna sociala kategori var svår att rekrytera. Nästan lika många menade att det rådde brist på ungdomar vid rekryteringen till kommunfullmäktige. Inför 1990 och 1998 års mätningar ändrades frågan. Då frågades mer generellt i vad mån det var svårt att rekrytera olika kategorier till kommunala och landstingskommunala förtroendeuppdrag. Vid dessa mätningar skedde dessutom en könsmässig uppdelning för varje enskild kategori. Man kan indirekt utläsa att det även vid dessa tillfällen förelåg en brist på kvinnor; i stort sett genomgående var det vanligare att det rådde brist på kvinnor än män.

Trots att det under den period som förflutit sedan 1979 års mätning skedde en generell ökning av kvinnorepresentationen inom politiken finns dessutom en tilltagande svårighet att rekrytera kvinnor till politiska förtroendeuppdrag. I den senaste mätningen menade 59 procent av de tillfrågade att det var svårt att rekrytera unga kvinnor. Samma sak gäller för övrigt för ungdomar, totalt sett. Den s.k. för-gubbningsen är av allt att döma en realitet.⁴

En annan grupp som i ökad utsträckning upplevs som alltmer svårrekryterad är invandrare, särskilt gäller detta invandrarkvinnor. När det gäller invandrarna finns en betydelsefull likhet med kvinnorekryteringen: det har generellt sett inte blivit färre invandrare på politiska förtroendeuppdrag, förklaringen till att invandrarna upplevs som svårrekryterade är – liksom för kvinnorna – att de blivit mer efterfrågade. Genom att invandrarnas politiska och sociala utanförskap hamnat i samhällsdebattens fokus under senare år har problemet med invandrarrepresentation synliggjorts.

Av tabell 2.9 framgår också att partierna fått allt svårare att rekrytera människor från glesbygden under 1990-talet. Förändringen är påfallande. Vidare är det svårare att rekrytera personer som är yrkesverksamma inom den privata sektorn än det är att rekrytera offentligt anställda. Skillnaden har dessutom accentuerats under 1990-talet. Nästan var tredje ordförande ansåg 1998 att det fanns brist på egna företagare (1990 fanns inte denna kategori med). Det blir också allt svårare att rekrytera högutbildade. Rekryteringen av lågutbildade har emellertid avsevärt förbättrats under det senaste decenniet – åtminstone i den meningen att betydligt färre anger lågutbildade som en svårrekryterad kategori. Denna iakttagelse faller in i ett vidare tolkningsschema som väckt viss uppmärksamhet under senare tid: det förefaller som om också framgångsrika och socialt väletablerade grupper börjat vända det politiska systemet ryggen. Det rör sig om

2 PARTIERNAS OCH DERAS MEDLEMMAR

Tabell 2.9. Rekryteringsproblem 1990 och 1998

Kategori	1990		1998	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
Ungdomar	55	50	59	55
Invandrare	31	28	46	38
Glesbygdsboende	9	7	16	13
Tätortsboende	10	6	9	8
Privat anställda	23	24	26	25
Offentligt anställda	8	4	4	5
Personer med organisations- och partifarenheter	9	7	6	6
Högutbildade	12	12	13	14
Lågutbildade	19	15	9	7
Egna företagare	–	–	30	32
Ingen speciell kategori	26	23	16	15

Kommentar: I tabellen redovisas procentsatser för respektive svarsalternativ av den totala andelen svarande som angivit något eller flera svar på följande fråga: "Vilka kategorier har under senare år visat sig vara svåra att rekrytera som kandidater till förtroendeposter inom kommun och landsting?" (n [1990] = 222, [1998] = 269).

personer som ofta är unga män, med en högmobil och urban livsstil, med höga inkomster och hög utbildning som hyser ett "uppifrånförakt" gentemot politiker och politiska institutioner (Möller 1998). Även om det vi här ser är ytstrukturer – som kan tolkas på olika sätt – är det värt att notera att resultaten ansluter sig till detta tolknings-schema. Men förändringarna är ännu så länge ytterst små.

Den viktigaste slutsatsen är dock att rekryteringsproblemen ökar generellt. 1979 svarade 40 procent att "Ingen speciell kategori" var svår att rekrytera. 1990 hade denna problemfria andel minskat till ungefär en fjärdedel, för att 1998 endast utgöra en sjättedel av de svarande. Endast en kategori uppvisar en positiv trend: de lågutbildade. Detta kan antingen bero på att det finns gott om lågutbildade i partierna som är beredda att åta sig förtroendeuppdrag eller att det helt enkelt är så att man från partiernas sida i allt mindre grad efterfrågar lågutbildade personer till förtroendeuppdrag.

Partiskillnader

Inom samtliga partier fanns 1979 problem när det gäller att rekrytera kvinnor och ungdomar. Folkpartiet är i båda fallen det parti som har störst problem – i den meningen att man själva anser läget problema-

2 PARTIerna OCH DERAS MEDLEMMAR

Tabell 2.10. Rekryteringsproblem inom olika partier 1979 (procent)

Kategori	Parti						Lokala partier*
	M	C	Fp	Kd	S	V	
Kvinnor	20	34	46	25	40	28	50
Ungdomar	31	22	63	22	27	14	100
Glesbygdsboende	11	2	20	6	4	21	0
Tätortsboende	3	22	11	3	0	0	0
Arbetare	29	10	30	3	7	14	0
Tjänstemän	3	0	2	3	2	3	0
Personer med förankring i organisationslivet	11	0	2	6	2	10	0
Välutbildade	17	7	2	6	0	7	0

Kommentar: I tabellen redovisas procentsatser för respektive svarsalternativ av den totala andelen svarande som angivit något eller flera svar på följande fråga: "Vilka kategorier var svåra att rekrytera som kandidater till kommunfullmäktige?" (n = 230).
*Övriga partier utgjordes i denna mätning endast av n = 2.

tiskt. Vänsterpartiet har lättare än övriga att rekrytera ungdomar. Åttio procent av de moderata svarspersonerna anser dock inte att det är svårt att rekrytera kvinnor.

Inom folkpartiet och moderaterna anses arbetare utgöra en bristkategori. Men också välutbildade personer uppfattas bland moderata svarspersoner vara svårrekryterade. I övriga partier anses det däremot finnas tillräckligt med välutbildade.

Vid de båda efterföljande mätningarna ställdes frågan på ett litet annorlunda sätt än 1979 (se kommentaren nedan). Vidare skedde en könsmässig uppdelning så att de svarande för varje enskild kategori fick ta ställning om det var kvinnor eller män som var svåra att rekrytera. Kategorierna var också något förändrade.

Vid en summering av könsskillnaderna kategorivis framgår att kvinnor anses vara mer svårrekryterade än män. Skillnaderna är emellertid betydande mellan partierna. För alla partier utom miljöpartiet är det generellt sett kvinnor som upplevs vara svåra att rekrytera till förtroendeposter. Miljöpartiet har en negativ könsbalans (-18) i så måtto att det sammantaget sett anses svårare att rekrytera män än kvinnor. För övriga partierna är det tvärtom kvinnor som är svårast att rekrytera. Samtliga har en aggregerad mansövertikt. I moderaternas fall handlar det om +5, i centerpartiets om +14, i folkpartiets om

2 PARTIerna OCH DERAS MEDLEMMAR

Tabell 2.11. Rekryteringsproblem inom olika partier 1990 (procent). Kvinnor/män

Kategori	Parti						
	M	C	Fp	Kd	S	V	Mp
Ungdomar	55/45	66/60	47/44	48/48	75/65	52/43	34/40
Invandrare	26/26	40/40	44/37	13/13	45/30	29/29	19/22
Glesbygdsboende	10/6	3/6	15/15	6/6	10/0	24/24	3/3
Tätortsboende	6/10	20/9	6/3	6/6	10/0	14/14	6/3
Privat anställda	35/52	14/20	22/19	10/10	40/27	29/33	12/27
Offentligt anställda	6/0	3/3	9/9	0/0	12/2	24/14	6/6
Organisations- erfaren.	6/3	3/0	12/16	10/13	7/0	14/14	12/12
Högutbild.	10/13	14/17	22/16	6/3	2/5	24/19	12/12
Lågutbild.	16/10	14/6	12/9	10/6	25/17	38/38	19/22

Kommentar: I tabellen redovisas procentsatser för respektive svarsalternativ av den totala andelen svarande som angivit något eller flera svar på följande fråga: "Vilka kategorier har under senare år visat sig vara svåra att rekrytera som kandidater till förordningsposter inom kommun och landsting?" (n = 230).

+20, i kristdemokraternas om +4, i socialdemokraternas om +80 och i vänsterpartiets om +31.

Det skall ännu en gång betonas att dessa siffror inte nödvändigtvis säger något om den faktiska kvinnorepresentationen. Moderaterna kan mycket väl ha en lägre andel kvinnor på kommunala och landstingskommunala poster än exempelvis folkpartiet trots att det är de folkpartistiska respondenterna som i väsentligt högre grad upplever kvinnor som svårrekryterade. Det mått som här används är subjektivt; om svarspersonerna exempelvis inte anser att en hög andel kvinnor på politiska poster är ett eftersträvt mål sänks kravet hos dessa svarspersoner på vad som är "svårt" ur rekryteringssynpunkt. Nöjer man sig med en låg andel kvinnor, säg 10 procent, blir ju en kvinnoandel på 20 procent – som andra svarspersoner kanske anser vara en otillfredsställande låg andel – ett mycket bra resultat.

2 PARTIerna OCH DERAS MEDLEMMAR

Tabell 2.12. Rekryteringsproblem inom olika partier 1998 (procent). Kvinnor/män

Kategori	Parti						
	M	C	Fp	Kd	S	V	Mp
Ungdomar	55/50	65/67	74/60	69/60	70/64	37/37	48/52
Invandrare	50/43	40/37	30/32	46/37	70/58	59/41	42/42
Glesbygdsboende	8/5	5/5	18/13	17/17	21/15	44/44	10/10
Tätortsboende	8/5	21/23	13/8	3/3	6/6	7/4	7/7
Privat anställda	30/28	19/21	34/29	20/23	33/33	30/37	26/23
Offentligt anställda	8/10	12/9	3/5	3/3	0/0	0/4	3/3
Organisations- erfaren.	5/3	2/2	5/5	14/17	0/3	7/7	10/7
Högutbild.	13/13	28/26	5/8	9/9	21/21	7/19	3/7
Lågutbild.	8/3	5/7	13/8	9/9	9/6	19/19	13/10

Kommentar: I tabellen redovisas procentsatser för respektive svarsalternativ av den totala andelen svarande som angivit något eller flera svar på följande fråga: "Vilka kategorier har under senare år visat sig vara svåra att rekrytera som kandidater till förtroendeposter inom kommun och landsting?" (n = 269).

En summering av de könsmissiga skillnaderna visar att vänsterpartiet 1998 har ett mansunderskott (-2) och centerpartiet sammantaget inte har någon skillnad alls (+/- 0). Moderaterna tycks under 1990-talet i ökad utsträckning fått svårigheter att rekrytera kvinnor (+25), liksom folkpartiet (+27) och kristdemokraterna (+12). För socialdemokraterna har utvecklingen gått i positiv riktning men fortfarande är det väsentligt svårare att rekrytera kvinnor än män (+24). Miljöpartiet har denna gång en liten mansövertikt (+2).

I samtliga partier utom moderaterna har det blivit svårare att rekrytera personer från glesbygden till förtroendeuppdrag. I vänsterpartiets fall är det en närmast extrem förändring i negativ riktning (+40). Men även för socialdemokraterna och kristdemokraterna är problemen mycket stora (+26 respektive +22). Fyra partier har fått ökade svårigheter att rekrytera i tätorterna. I centerpartiets fall är detta allra tydligast (+14).

Fyra partier (c, fp, kd och s) har mött ökade svårigheter att rekrytera personer som är yrkesverksamma inom den privata sektorn. Störst svårigheter har folkpartiet och kristdemokraterna (+23) men också i socialdemokraternas fall (+15) är förändringen påtaglig. När det gäller den offentliga sektorn är situationen mer svårtolkad. För tre partier (m, c och kd) har svårigheterna att rekrytera ökat, för de fyra övriga partierna har svårigheterna däremot minskat. I vänster-

2 PARTIerna OCH DERAS MEDLEMMAR

partiets och miljöpartiets fall på ett markant sätt (-34 respektive -32).

Organisationsföreträdare är i allt mindre grad en bristvara ur rekryteringssynpunkt. Endast för kristdemokraterna uppges det ha blivit svårare att rekrytera personer med erfarenhet från organisationsvärlden.

En intressant förändring har inträffat mellan de båda mättillfällena när det gäller utbildningsvariabeln. I fyra partier (m, c, kd och s) har det blivit svårare att rekrytera högutbildade. I socialdemokraternas och centerpartiets fall är det fråga om en påfallande stor procentuell förändring (+18 respektive +13). Inte i något parti anses lågutbildade ha blivit mer svårrekryterade. För samtliga partier utom folkpartiet – där situationen är oförändrad – är det en avsevärd förändring i positiv riktning. Tendensen är sammantaget tydlig. Det är inte i första hand fler lågutbildade som efterfrågas till de politiska förtroendeuppdragen. Det är fler högutbildade. Men återigen: huruvida detta beror på att det faktiska utbudet av lågutbildade är gott, eller om det beror på att lågutbildade i allt mindre grad efterfrågas som förtroendemän, därom lämnar inte dessa data besked.

Generellt sett har rekryteringsproblemen tilltagit på ett markant sätt. Medeltalet för dem som uppgivit att rekryteringsproblem föreligger inom samtliga kategorier har ökat mellan 1990 och 1998 inom samtliga partier utom vänsterpartiet (tabell 2.13).

Tabell 2.13. Förändring av rekryteringssvårigheter mellan 1990 och 1998 (procent)

Parti	1990	1998	Förändring procent
Moderaterna	18	19	+1
Centerpartiet	19	22	+3
Folkpartiet	19	20	+1
Kristdemokraterna	12	20	+8
Socialdemokraterna	21	24	+3
Vänsterpartiet	27	23	-4
Miljöpartiet	14	18	+4

Kommentar: Siffrorna i tabellen är medeltal för varje parti vad gäller instämmande svar i att rekryteringsproblem föreligger. Longitudinell analys där samma enheter mäts vid två tillfällen.

Antalet förtroendeuppdrag har samtidigt minskat kraftigt. 1964 fanns 114 000 ordinarie förtroendeuppdrag i kommunerna. Tio år

2 PARTIerna och deras medlemmar

senare, efter kommunsammanslagningarna, fanns endast 42 000 kvar. Därefter utökades antalet uppdrag: 1986 fanns drygt 46 000 förtroendeuppdrag i kommuner och landsting. Men sedan sjönk antalet på nytt. I dag finns knappt 40 000 ordinarie förtroendeuppdrag, plus 32 000 ersättare. Andelen kvinnor bland de förtroendevalda har successivt ökat. Ungefär 40 procent av uppdragen innehas i dag av kvinnor (SOU 1996:162, s. 38).

Behövs medlemmarna?

Allt färre medborgare anser att partiengagemang utgör en effektiv påverkansväg. Enligt en studie som gjorts av SNS:s demokratiråd var medelvärdet på en 10-gradig skala (där 0 var "inte alls effektivt" och 10 "mycket effektivt") 6,5 när medborgarna 1979 ombads värdera effektiviteten ur påverkanssynpunkt av partiarbete. Knappt två decennier senare (1997), när demokratirådet inom ramen för en medborgarundersökning baserad på intervjudata, ställde samma fråga hade medeltalet sjunkit till 5,3 (Petersson m.fl. 1998, s. 52).⁵

Enligt medborgarnas egna bedömningar framstår det således som allt mindre meningsfullt att vara partipolitiskt aktiv om man vill påverka samhället. Likaså framstår det ur påverkanssynpunkt som allt meningslösare att rösta i de allmänna valen och att arbeta i fackliga organisationer. Resultatet är knappast överraskande i ljuset av medlemsminskningen och den debatt som förevarit om partiernas kris under 1990-talet. Kanske medborgarnas minskade uppskattning av partierna är kopplad till partiernas minskade beroende av medlemmar? Vi har tidigare konstaterat att partiernas beroende av att ha många medlemmar har minskat ur såväl finansiell som verksamhetsmässig synvinkel. Frågan är alltså huruvida medlemsminskningen verkligen inneburit en kris för partierna.

För att kunna besvara den frågan räcker det inte med att konstatera en medlemsmässig tillbakagång. Det krävs också en föreställning om det sätt på vilket partierna i dagens samhälle fullgör sina uppgifter. För att uttrycka saken något tillspetsat: behöver partierna egentligen ha medlemmar i det moderna mediesamhället?

Antalet medlemmar brukar normalt ses som en indikation på organisatorisk styrka. Det har dock alltid funnits betydande variationer mellan olika partier när det gäller synen på medlemskap och på behovet av att ha en stor medlemskår. Dessa variationer följer av olika partikulturer, men kan variera inte bara mellan olika partier utan också, från tid till annan, inom ett visst parti (Panebianco 1988).

2 PARTIerna och deras medlemmar

Skillnaderna är också stora när det gäller hur medlemskapet utövas. Det har alltid varit så att de allra flesta medlemmarna föredrar att vara passiva, och detta oberoende av parti. När Stefano Bartolini studerade medlemskap i masspartier i några demokratiska länder från slutet av 1800-talet till 1978 fann han att andelen partiaktiva var densamma i alla länder under hela perioden, och att denna andel inte ens påverkades av att det totala medlemsantalet förändrades (Bartolini 1983).

Per Selle och Lars Svåsand betonar att partimedlemskap inte behöver vara identiskt med partiidentifikation. Man bör därför skilja inte bara mellan medlemskap och icke-medlemskap, utan också mellan motivation och faktisk politisk aktivitet (Selle & Svåsand 1991, s. 459 ff.).

Enligt Susan Scharrow, som vi tidigare refererat, är dock många medlemmar en tillgång för ett parti – inte minst elektoralt sett. Men Scharrow för samtidigt en diskussion om argument i termer av kostnader, vilket även inbegriper argument mot att ha många medlemmar. Sålunda tenderar partimedlemmar att komma från delar av väljarkåren som är mer ideologiskt medvetna än väljare i allmänhet. Detta är inte bara ett representativitetsproblem på en mer övergripande nivå, utan kan också, i samband med valarbete, vara ett problem för de ledande, professionella partiföreträdarna. De får inte korrekta signaler eftersom de främst möter sympatisörer som är partimedlemmar. Särskilt påtagligt blir naturligtvis problemet om de ledande partiföreträdarna saknar stark ideologisk förankring. Här finns empiriska belägg från inte minst Storbritannien under slutet av 1980-talet att falla tillbaka på (Scharrow 1994, s. 41 ff.). Situationen torde gälla även för den svenska socialdemokratin. I båda fallen har fackföreningsfolket vållat problem för socialistpartierna.⁶

Erik Damgaard har utvecklat argumentet. Det finns, framhåller han, problem med starka partiorganisationer. Förutom att aktiva partimedlemmar inte är särskilt representativa för partiernas väljare, och att detta innebär kommunikativa problem för de ledande företrädarna, kan partikongressernas beslut ofta stå i dålig överensstämmelse med partiväljarnas preferenser. Detta blir inte minst påtagligt vid nomineringsarbetet. Sammantaget menar därför Damgaard att starka partiorganisationer kan undergräva demokratin (Damgaard 1990).

Ett annat argument mot att ha många medlemmar som Scharrow för fram är att hanteringen av medlemskåren i olika avseenden är kostsam och kräver en betydande grupp administratörer i samband med utskick av material etc. Dessa resurser skulle partierna i stället kunna använda på att nå ut till väljarna, särskilt de osäkra och tve-

2 PARTIerna och deras medlemmar

kande (Scharrow 1994, s. 46). Panebianco menar att en stor medlemskår får negativa effekter på såväl sammanhållningen, vilket kan försvaga partiet, som administrationen av de interna organisatoriska angelägenheterna. En stor medlemskår leder till behov av arbetsfördelning och byråkrati (Panebianco 1988; jfr här även Michels 1915).

Men vad talar då för att partierna skall ha många medlemmar? Scharrow pekar på flera argument till försvar för att medlemskapet är en viktig resurs för partierna.

Det är för det första positivt ur legitimitetssynpunkt med en god medlemsstatistik. Medlemmar är vidare lojala väljare – och lojala väljare som dagligen träffar andra väljare är en viktig resurs. Medlemmar bidrar också ekonomiskt till verksamheten, och de arbetar utan ersättning med verksamheten ute på fältet. Medlemmar bidrar också intellektuellt, med nya idéer. Och de är, slutligen, potentiella kandidater till de poster som partiet kan påräkna att besätta.

Det finns enligt Scharrow starka tecken som tyder på att partier i dagens allt hårdare konkurrens om väljarna ser medlemmar – även passiva sådana – som en viktig tillgång. Det som de etablerade partierna i Europa alltmer inser är enligt Scharrow:

the value of informal, extra-party support activities, and about the value of "non-partisan" constituent service activities. Parties began to see large, "inactive" memberships not only as the source of regular funds, but also as reservoirs of sympathizers distributed throughout communities (Scharrow 1994, s. 54).

Förnyelse i medlemskonceptet?

Partier har i andra länder i många fall försökt att på olika sätt ge incitament för medborgarna att bli medlemmar. I vissa partier förekommer särskilda förmåner och erbjudanden av olika slag (försäkringar, inköp etc). Dessutom finns på en del håll särskild information som riktar till icke-aktiva medlemmar. Otvivelaktigen kan den nya informationstekniken erbjuda metoder att skraddarsy information för olika syften och också på andra sätt underlätta för förnyelse för såväl verksamhetsformer som medlemskapskoncept. Hur förhåller sig de svenska partierna i det senare avseendet?

2 PARTIerna OCH DERAS MEDLEMMAR

Tabell 2.14. Har partierna övervägt friare anslutningsform än medlemskap? (Procent, n=296)

<i>Parti</i>	<i>Har övervägt friare anslutningsform</i>
Moderaterna	21
Centerpartiet	42
Folkpartiet	23
Kristdemokraterna	15
Miljöpartiet	45
Socialdemokraterna	19
Vänsterpartiet	47
Lokala partier	32
Totalt	30

Som framgår av tabell 2.14 är innovationsbenägenheten förhållandevis omfattande. I 30 procent av samtliga kommunorganisationer har friare anslutningsformer än traditionellt medlemskap övervägts. Särskilt påtaglig är innovationsbenägenheten inom vänsterpartiet och miljöpartiet där nästan hälften av ordförandena uppger att man inom den egna kommunorganisationen övervägt en friare anslutningsform. Minst innovationsbenägenhet finns inom kristdemokraterna, där det endast i 15 procent av kommunorganisationerna finns idéer om förnyelse.⁷

De respondenter som svarade ja på frågan om det i kommunorganisationen övervägts någon annan anslutningsform ombads vidare att i en öppen fråga ange vilken anslutningsform som det var fråga om.

Allmänna målsättningar som ”ökad öppenhet” och ”mer tolerans” är ymnigt förekommande i svaren, särskilt bland vänsterpartister. Ett vanligt förekommande alternativ är att öppna upp partiverksamheten för icke-medlemmar. Ambitionsnivån varierar dock starkt. Vanligast är att man nöjer sig med att bjuda in allmänheten till olika möten som tidigare varit av intern karaktär. Några miljöpartiavdelningar har här gått längst genom att till och med nominera icke-medlemmar till nämnder och styrelser.

Nätverkstanken, vars grundläggande tanke är att arbeta mindre formbundet, är också populär, liksom idén att arbeta tematiskt med olika lokalt engagerande sakfrågor. På denna punkt ger sig återigen ambitionen med ökad öppenhet till känna. Några avdelningar har knutit partipolitiskt obundna experter till sig som rådgivare och ”bollplank”, andra har inlett samarbete med lokala aktionsgrupper, i något fall har ett parti varit med och initierat byalag med vilka man sedermera haft nära men informella kontakter.

Inom centerpartiet har några avdelningar övervägt eller på försök

2 PARTIerna OCH DERAS MEDLEMMAR

prövat lokalt partimedlemskap. En variant av detta är en friare anslutningsform – ”stödmedlemskap”. Flera partier har prövat detta koncept. Innebörden kan bland annat vara att man går in i ett parti för att enbart vara verksam med en viss fråga, men också att man betalar en lägre medlemsavgift och att man inte registreras.

I en del svar återfinns också formuleringar som tyder på att man vänder sig mot det som är själva grundkonceptet med ett politiskt parti. Så här skriver en miljöpartist från en norrländsk kommun:

Vi vill arbeta för konkreta mål och få samtliga partier och människor att stödja och arbeta för dessa mål. På så sätt skulle alla kunna vara medlemmar. Fria sådana.

En alternativ förklaring till denna utveckling ligger av allt att döma i att medlemskapet minskat i betydelse, för medborgarna men också för partierna själva. Till grund för en sådan tolkning ligger inte minst den omständigheten att partierna, genom den nära symbiosen med staten som framför allt tar sig uttryck i den offentliga partifinansieringen, blivit alltmer oberoende av medlemmarna. I det moderna mediesamhället har dessutom kampanjarbetet ändrat karaktär. Det är visserligen ingen nackdel att ha tillgång till en stor kår av ideellt arbetande partimedlemmar, men den helt avgörande framgångsfaktorn ligger i en fungerande mediestrategi. Varken av finansieringsskäl eller kampanjskäl är således en stor medlemskår lika nödvändig som tidigare (Gidlund 1983; Bäck & Möller 1997).

Kommunvisa skillnader i innovationsbenägenhet

Lika slående som de partivisa skillnaderna i innovationshänseende är de kommunvisa. Det är, som visas i tabell 2.15, huvudsakligen i kunskapskommunerna som det finns en innovationsbenägenhet att tala om.

Tabell 2.15. Övervägande av friare anslutningsformer än medlemskap med avseende på kommuntyp (procent, n=296)

<i>Kommuntyp</i>	<i>Har övervägt friare anslutningsform</i>
Kunskapskommun	41
Mellankommun	26
Basnäringkommun	27
Totalt	30

2 PARTIerna och deras medlemmar

Ännu en gång ser vi prov på hur kommuntypsvariabeln ger upphov till stora skillnader. Här finns också en regional dimension i diskussionen om partiväsandets framtid eftersom de mest innovationsbenägna partiavdelningarna framför allt finns i landets storstadsområden.

Den traditionella medlemskapskonceptionen utmanas slutligen också av internationaliseringen, inte minst av den europeiska integrationen och samarbetet i europeiska partinätverk. Påfrestelsen ökar för det traditionella medlemskapet när viktiga beslut fattas på långa avstånd både i tid och rum till medlemmarna. Avstånd i tid och rum kan utvecklas till kännbara barriärer för rekrytering av medlemmar och kandidater till politiska poster och ytterligare förstärka den negativa trend för partipolitiskt arbete som redan är ett faktum i många partiorganisationer. Samtidigt skapar omvandlingen en historiskt ny situation för partiväsendet som även kan tänkas bli en avgörande brytpunkt för den tidigare negativa utvecklingen (Gidlund 1997, s. 193 ff.).

Noter

- ¹ Beslutet att avskaffa kollektivanslutningen fattades av 1987 års socialdemokratiska kongress. Enligt beslutet skulle övergången från kollektiv till individuell anslutning vara genomförd senast 31 december 1990. Ungefär 75 procent av de socialdemokratiska partimedlemmarna var kollektivt anslutna innan detta system avvecklades.
- ² Även inom det danska partiväsendet har en dramatisk medlemsminskning skett. Mellan 1960–69 minskade partiernas sammantagna medlemsantal med 16 procent. Motsvarande siffra för perioden 1970–79 var 40 procent. Under 1980- och 90-talets första hälft fortsatte minskningen (med 16 respektive 5 procent) Se Bille 1997, s. 70 ff.
- ³ I 1998 års riksdagsval erhöll moderaterna 33,8 procent av rösterna i Stockholms län, 33,7 procent i Stockholms stad, 30,9 procent i Skåne läns södra och 25,8 procent i Göteborg. Totalt sett fick partiet 22,9 procent av rösterna.
- ⁴ För studier av kvinnors integrering i partierna, se Lovenduski & Norris (eds) 1993 och Karvonen & Selle 1995.
- ⁵ De data från 1979 som demokratirådet jämför med i sin undersökning är baserade på valundersökningen 1979.
- ⁶ Jfr. här även svensk forskning som visar på denna representativitetsobalans (Esaiasson & Holmberg 1996).
- ⁷ Kristdemokraterna på europeisk nivå har dock prövat individuellt medlemskap i EPP (European Peoples Party) – ett parti för konservativa och kristdemokratiska partier inom EU som egentligen bygger på medlemskap från medlemspartier (Gidlund 1999).

3 Hur attraktiva är partiernas möten?

Detta kapitel handlar om partiernas mötesverksamhet. Den centrala frågeställningen gäller om förskjutningar ägt rum av partimötets funktioner i partiverksamheten och vilken roll de traditionella mötesformerna numera har. Lokalt i partierna finns olika förutsättningar när det gäller att skapa en regelbunden mötesaktivitet, att samlas kring samtal om politiskt angelägna frågor, fatta interna beslut, hantera nomineringsarbete och bedriva valrörelser. Finns skillnader mellan olika partier och typer av kommuner?

Hur ser utvecklingstendenserna ut? Kan man finna belägg för den välkända hypotesen att partierna har stigande svårigheter att få folk att gå på sina möten? Hur kan vi i så fall förstå en utveckling där partimöten tappar i attraktionskraft?

Betydelsen av mötet i partiverksamheten

Genom partiernas historia spelar mötet en central roll i det politiska arbetet. Partimöten är i regel organiserade sociala sammankomster och äger rum vid angivna tider och på bestämda platser. En sinnebild för det politiska samtalet är torget där partier kan marknadsföra sina ståndpunkter och få kontakt med medborgarna mitt i deras vardag. En annan är interna partimöten betygda av organisationsfrågor, nomineringsarbete, behandling av partimotioner och remisser. Rumets karaktär och mötets utformning har naturligtvis varierat, inte minst beroende på vilket syfte som mötet haft och vilka traditioner som utvecklats inom respektive parti. I de folkrörelseorienterade partierna (masspartierna) har mötesfrekvensen historiskt sett varit hög och mer regelbunden såväl över valår som mellanvalsår, medan de kaderorienterade partierna i högre utsträckning fokuserat sin verksamhet till valen och valkampanjerna (Duverger 1967; Gidlund 1983).

Modern masskommunikation har på ett dramatiskt sätt förändrat partiernas möjligheter att föra ut sina politiska budskap. Men trots

3 HUR ATTRAKTIVA ÄR PARTIERNAS MÖTEN?

att etermedia och särskilt televisionen förstärkt sina positioner i den politiska sfären kretsar fortfarande partiverksamheten i hög grad kring det traditionella mötet där människor strålar samman i tid och rum.

Mötets centrala position i partiverksamheten beror på de funktioner som varit knutna till dessa sammankomster. Mötet har spelat en betydelsefull roll för att *mobilisera medlemmar och väljare*. Partimöten har varit medlemmarnas centrala forum när det gäller att ta ställning i politiska frågor; partimöten har också varit de sammankomster där ledningarna kunnat övertyga och entusiasmera de partiaktiva inför kommande uppgifter. Inför valen har organisationen trimmats och förberetts i interna möten med kurser, konferenser och sammandragningar av olika slag. Därefter har valrörelserna tagit vid med en arsenal av olika valmöten för att mobilisera väljarna.

Vidare har mötet haft en *viktig legitimerande funktion*. Det innebär att partiorganisationernas möten utgjort viktiga forum för förankring av politiska beslut och den förda politiken. Där har förtroendevalda på olika nivåer kunnat känna av olika opinioner och kunnat legitimera beslut och ageranden i politiska frågor.

Partiernas möten har dessutom fyllt en *social funktion* där människor med samma ideologiska övertygelse sammanstrålat och utvecklat gemensamma kulturella normer och sammanhållande kitt.

Partiernas mötesverksamhet och organisationsarbete spelade tidigt en viktig roll för *skolning* av medlemmar för kommande förtroendeuppdrag på skilda nivåer i samhället. Detta blev för många den skolning som fick kompensera bristen på formell utbildning.

I de flesta partier utvecklades tidigt en *formbunden mötesordning*, framför allt för interna partimöten. Generationer skolades in i stadge- och ordningsfrågor samt mötesteknik. Fokuseringen på den digra regelboken var ytterst ett uttryck för tilltron till demokratin och dess arbetsformer men också till partiernas betydelse och behovet att skapa intern demokratisk kontroll över procedurer och beslutsordningar. I dag ter sig regelboken mer frånstötande och upplevs ofta provocerande föråldrad av yngre människor. Det är alldeles för mycket formaliteter och föreningstekniska frågor som står på dagordningen, säger en ung kvinna i våra intervjuer. *”Det skall alltid väljas representanter till olika nämnder, styrelser och annat [...] Det diskuteras alldeles för lite ideologiska frågor”*. Och hon tillägger:

– Det är faktiskt inte förrän jag gick med som jag insåg hur fruktansvärt svårt det är med demokrati och vilken tid det tar (nr 7).

3 HUR ATTRAKTIVA ÄR PARTIERNAS MÖTEN?

Att även partiaktiva kan känna avsmak för det alltför formbundna i mötesverksamheten är uppenbart (se vidare kapitel 6). Men genomgående handlar det (i vårt material) om unga partiaktivister – särskilt kvinnor – som uttrycker tveksamhet inför formerna. Här är ytterligare ett exempel:

– Det är för mycket gubbar som sitter och pratar om samma saker hela tiden. De upprepar samma sak hela tiden. Man kan ju bli tokig när man sitter på ett möte och det tar liksom adrig slut, därför att de upprepar samma sak hela tiden [...] jag menar, partierna skall väl inte sitta och ha egna möten. Vi skall ut och träffa människor. Då kan man inte sitta och ha flera timmars möten (nr 13).

Kritiken överensstämmer med den gängse bilden av dagens etablerade partier. Dessa anklagas ofta för att ha byggt upp alltför tungrodda och hierarkiska organisationer och att dessutom i alltför hög utsträckning leva med verksamhets- och arbetsformer, som visserligen är traditionsrika, men som inte överensstämmer särskilt väl med vår tids behov.

En hårdnande konkurrens

I dag utsätts det traditionella mötet i partierna av en allt hårdare konkurrens från en mängd aktiviteter och ”måsten” i människors liv. Till detta kommer ett ständigt stigande utbud av alternativa sätt att kanalisera politiskt intresse som särskilt tycks attrahera unga människor. Frågan är om det finns tid, ork och tilltro i den omfattningen att partierna kan upprätthålla sina mötestraditioner?

Partiernas ställning som mellanliggande organisationer (intermediära organisationer), dvs. organisationer med målsättningar att utgöra förmedlande länkar mellan medborgare och den politiska makten utmanas av massmedier, särskilt televisionen, och därtill av en allt effektivare och mer förfinad kommunikationsteknik som klarar direktkontakter. Varför gå omvägen genom partier när beslutsfattare kan pejla opinioner genom utspel i Rapport eller på DN:s debattsida?

Det traditionella mötet utmanas även av den nya informationstekniken. Genom IT kan människor nås och samlas utan att befinna sig på samma plats vid samma tidpunkt. Information kan läggas ut på nätet eller på partiernas egna nät (intranät) och hämtas upp av intresserade – när som helst på dygnet. Ett stort antal människor kan samtidigt delta i en debatt utan att vistas i samma fysiska rum och man

3 HUR ATTRAKTIVA ÄR PARTIERNAS MÖTEN?

kan enskilt eller i grupp virtuellt och på distans följa stora och små konferenser.

Ännu är det för tidigt att få en klar bild över hur detta kommer att förändra partiarbetet, men det råder ingen tvekan om att tekniken har en potential som möjliggör stora förändringar. En möjlig positiv konsekvens är att partierna mer effektivt kan möta informations- och kommunikationsbehoven både inom och utanför sina egna organisationsfärer (Rash 1997, Ilshammar 1997). Gentemot medlemmar och väljare kan debatter organiseras och vitaliseras genom att fler icke-medlemmar deltar i det offentliga samtalet. Organisationerna tvingas öppna upp för en bredare diskussion. Detta senare kan innebära en vitalisering och en nödvändig utveckling i ett läge där medlemsutvecklingen är starkt negativ och då partiorganisationerna annars riskerar att utvecklas till mer slutna klubbar som inte längre kan ge partiledningarna vägledande signaler om opinioner i samhället. Till de mer negativa effekterna hör den hittillsvarande demografiska snedheten i användningen av tekniken till förmån för yngre, välutbildade män (Gidlund 1999a).

Att samla folk på möten

Det finns en guldåldersmyt som odlas, inte minst i gamla svenska partier, om hur framgångsrika man varit under gångna tider när det gäller att samla folk på sina möten. Detta är en sanning med modifikation. Visserligen lyckades partierna under demokratiseringen i början av 1900-talet samt under efterkrigstidens uppbyggnad av välfärdsstaten att mobilisera stora grupper som medlemmar och väljare. Att samla stora skaror av regelbundet återkommande mötesbesökare har dock alltid varit bekymmersamt och endast kunnat ske under begränsade tider och under speciella omständigheter.

Till den modifierade bilden hör således att de flesta demokratiska partier under årtionden fått kämpa hårt för att få människors uppmärksamhet och att kunna få ta deras tid i anspråk. Robert Michels konstaterade redan under 1910-talet, då han gjorde sin berömda studie av de oligarkiska tendenserna i den tidens massorganisationer, att det fanns en entusiastisk liten skara medlemmar som regelbundet deltog i partiernas möten. Den stora majoriteten av medlemmarna i samtidigt masspartier däremot lockades att delta bara om någon speciellt känd talare framträdde eller om det förekom några slående "krigsrop", dvs. någon slags mobilisering för ett särskilt syfte. Michels kunde även rapportera: "Mötena kan också vara välbesökta när

3 HUR ATTRAKTIVA ÄR PARTIERNAS MÖTEN?

man visar en film eller håller ett populärvetenskapligt föredrag med ljusbilder” (Michels 1983, s. 59).

Michels' iakttagelser förefaller välbekanta även för dagens partier. Kampen om människors uppmärksamhet och engagemang i politiska frågor och partipolitiskt arbete är ständigt pågående.

I vilken omfattning har då de svenska partierna lyckats med att få folk på sina möten? I frågeundersökningen från 1979 bedömde en knapp majoritet av ordförandena i partiernas kommunorganisationer att mötesutvecklingen under åren 1977–1979 varit positiv. Särskilt positiv var utvecklingen inom socialdemokraterna och vänsterpartiet (då vpk). 38 procent av samtliga tillfrågade ansåg att läget var oförändrat medan cirka 8 procent kunde registrera en viss minskning. Den största minskningen stod folkpartiet för. Vid frågeundersökningen 1990 angav 49 procent av de tillfrågade att det varit en oförändrad situation under åren 1988–1990. 28 procent av de tillfrågade kunde se en ökning av mötesdeltagare, medan 23 procent hade motsatt erfarenhet.¹

Vid en motsvarande bedömning för åren 1996–1998 framkom en mörkare bild av utvecklingen. Inte mindre än 31 procent av partierna kunde nu se en minskning av antalet mötesdeltagare, 37 procent bedömde läget vara oförändrat, medan 33 procent såg en positiv utvecklingstrend.² Värst drabbade är de gamla folkrörelsepartierna socialdemokraterna och centerpartiet, där inte mindre än cirka 55 procent av ordförandena i respektive parti angav en minskning.

Tabell 3.1. Andel kommunorganisationer inom respektive parti som bedömts ha en positiv mötesutveckling (markant ökning/någon ökning) under den senaste treårsperioden vid mättillfällena 1979, 1990 och 1998. Procent

Tid	Parti:							
	Mod	Cp	Fp	Kd	Soc	Vp	Mp	Lok
1977–79	50	51	48	30	70	72	*	0
1988–90	31	26	33	35	5	23	48	*
1996–98	39	8	22	42	6	76	40	47

Kommentar: * = ingick ej i undersökningen. Gäller 50-kommunurvalet, dvs. exklusive storstäder. N=239 1979; N=216 1990; N=261 1998.

Partierna skördar uppenbarligen frukterna av väljarnas domslut även i detta sammanhang. Valframgångar tenderar att öka antalet mötesbe-

3 HUR ATTRAKTIVA ÄR PARTIERNAS MÖTEN?

sökare, medan en kräftgång i väljarstöd även ger tillbakagång i antalet mötesdeltagare. Man kan naturligtvis fråga sig hur orsakssambandet egentligen ser ut. Föregår stigande mötesdeltagande av ett ökat stöd i väljarkåren? Eller är det vanligare att mötesdeltagandet ökar efter det att ett parti fått ökad uppmärksamhet och fått ökat förtroende från väljarna? Här nöjer vi oss med att konstatera att utvecklingen vad gäller antalet mötesbesökare tycks vara en god indikator på människors stöd för partierna.

Vi frågade, i likhet med de tidigare undersökningarna från 1979 och 1990, även hur många personer som i genomsnitt varit närvarande vid kommunorganisationens möten under det senaste året. Resultatet bekräftar den bild som respondenterna gav när det gäller de senaste årens nedåtgående trend. Minskningen av antalet mötesbesökare är i genomsnitt 28 procent vid en longitudinell jämförelse där data finns från båda dessa mättillfällen.³ Styrelsemöten och fullmäktige-gruppernas möten är exkluderade. Minskningen av mötesbesökare har ägt rum över hela det politiska fältet, men socialdemokraterna har drabbats värst med en nedgång med inte mindre än 40 procent. Men även folkpartiet har förlorat åtskilliga besökare (- 34 procent), liksom centerpartiet (-31 procent). Motsvarande siffror för moderaterna och kristdemokraterna är däremot betydligt lägre, -13 respektive - 14 procent.⁴

Tabell 3.2. Förändring av antalet mötesbesökare i procent mellan 1979 och 1998. En longitudinell jämförelse av samma enheter vid två mättillfällen

<i>Parti</i>	<i>Medelvärde (median)</i>	<i>N</i>
Moderaterna	- 13 (- 23)	30
Centerpartiet	- 31 (- 40)	29
Folkpartiet	- 34 (- 45)	34
Kristdemokraterna	- 14 (- 38)	16
Socialdemokraterna	- 40 (- 51)	30
Vänsterpartiet	- 25 (- 25)	19
Lokala partier	- 58 (- 58)	2
Totalt	- 28 (- 40)	160

Kommentar: Storstäderna är exkluderade eftersom de inte studerades vid 1979 års undersökning. Miljöpartiet var inte med i 1979 års undersökning. Eftersom det gäller en jämförelse byggd på samma partienheter vid två mättillfällen blir antalet studerade kommunorganisationer färre än när hela materialet tas med.

3 HUR ATTRAKTIVA ÄR PARTIERNAS MÖTEN?

Vid en jämförelse av hela materialet (exkl. storstäder) över tiden, dvs. en bild av vad som skett i de 50 lokala partisystemen, visar det sig att det skett en successiv minskning från i genomsnitt 42 mötesdeltagare i slutet av 70-talet till 31 besökare vid 1990 års studie till 21 för den senaste mätningen 1998.⁵

Vad gäller socialdemokraternas minskning av mötesbesökare föll antalet från en relativt hög nivå, från i genomsnitt 81 till 48 besökare under den undersökta 20-årsperioden. Det bör då noteras att socialdemokraterna i de flesta fall har representantskap i sina kommunorganisationer (arbetarkommuner), vilket innebär att ett visst antal personer i praktiken är mer eller mindre tvingade att infinna sig på några av arbetarkommunernas möten.

Slopandet av kollektivanslutningen (avskaffades formellt av partikongressen 1987) var i praktiken genomförd 1991. Detta kan dock ha haft begränsade effekter på mötesantalet. De mer strategiska effekterna av att ha förlorat i styrka genom att tappa massanslutningen av medlemmar torde ha varit mer kännbara. Dessutom efterträddes kollektivanslutningen av en s.k. organisationsanslutning vilket konstituerade underlaget för den fackliga representationen i arbetarkommunernas representantskap. Nedgången har som synes en parallellitet med socialdemokraternas fallande stöd i väljarkåren – med valet 1998 som det hittills sämsta sedan den allmänna rösträtten infördes, samt den minskning som skett i medlemsantalet.

Tabell 3.3. Antal personer som i genomsnitt varit närvarande vid kommunorganisationens möten under det senaste året. Antal kommunorganisationer inom parentes

Parti	Antal närvarande år:		
	1979	1990	1998
Moderaterna	33 (38)	24 (28)	22 (36)
Centerpartiet	57 (41)	35 (34)	31 (38)
Folkpartiet	21 (44)	18 (28)	13 (40)
Kristdemokraterna	25 (31)	18 (32)	17 (25)
Socialdemokraterna	81 (47)	80 (39)	48 (33)
Vänsterpartiet	20 (31)	13 (20)	14 (29)
Miljöpartiet	*	11 (34)	8 (37)
Lokala partier	55 (3)	*	18 (20)
Totalt	42 (235)	31 (215)	21 (258)

Kommentar: * = ingick inte i undersökningen. Storstäder exkluderade.

3 HUR ATTRAKTIVA ÄR PARTIERNAS MÖTEN?

Det lägsta antalet mötesbesökare hade miljöpartiet som i genomsnitt kunde räkna in 9 personer på sina möten under 1998.⁶ Det bör uppmärksammas att de lokala partier som finns i de studerade kommunerna numera utgör en betydligt större politisk mötesarena än under 70-talet. I genomsnitt samlades 20 personer i de 23 ingående lokala partierna till någon form av möte under 1996–1998. Detta kan jämföras med situationen under 1970-talet då antalet lokala partier som ingick i studien sammantaget endast var tre stycken: då var det i genomsnitt 55 besökare.

Det finns en viss skillnad mellan partierna i fråga om hur många möten som hålls i partiernas kommunorganisationer. Här gällde det för respondenterna att exkludera styrelsemöten och fullmäktige-gruppens möten från sina bedömningar. Under valåret 1998 hade moderaterna och kristdemokraterna den lägsta mötesfrekvensen, båda uppgav i genomsnitt sex möten vardera detta år.⁷ Det kan noteras att detta samtidigt är de partier som drabbats minst av mötesbesöksminskningen. Centerpartiet, miljöpartiet, folkpartiet, vänsterpartiet och de lokala partierna bildar en slags mellangrupp med en mötesfrekvens mellan sju och nio. Socialdemokraterna angav i snitt tio möten under detta år.⁸

Kommunvisa skillnader

I vilka miljöer har dagens partier de största problemen att samla människor till olika partimöten? Resultatet av en jämförelse mellan kommuntyper och antalet mötesbesökare visar kanske inte oväntat att

Tabell 3.4. Antal närvarande personer i genomsnitt vid kommunorganisationernas möten 1998 fördelade efter kommuntyper. Antal kommunorganisationer inom parentes

Parti	Antal närvarande			
	K-kommun	Mellan-kommun	Basnärlings-kommun	Totalt
Moderaterna	38 (7)	23 (18)	16 (12)	23 (37)
Centerpartiet	38 (8)	33 (20)	20 (12)	30 (40)
Folkpartiet	30 (9)	13 (18)	11 (16)	16 (43)
Kristdemokraterna	17 (4)	14 (12)	18 (11)	16 (27)
Socialdemokraterna	107 (10)	35 (12)	47 (13)	60 (35)
Vänsterpartiet	16 (8)	10 (9)	16 (14)	14 (31)
Miljöpartiet	13 (8)	7 (13)	8 (19)	9 (40)
Lokala partier	27 (6)	21 (13)	7 (4)	20 (23)

3 HUR ATTRAKTIVA ÄR PARTIERNAS MÖTEN?

antalet mötesdeltagare tenderar att öka i de miljöer där det finns mest människor, dvs. i kunskapskommunerna, trots att konkurrensen från kommersiella marknader och det omgivande organisationslivet där är betydande. Samtidigt är skillnaden i antalet mötesdeltagare mellan kommuntyperna inte särskilt stor med tanke på att det i kunskapskommuner finns ett större antal presumtiva besökare. Den största skillnaden mellan kommuntyp står socialdemokraterna för. Det bör då noteras att storstäderna ingår i denna beräkning och att arbetarkommunernas representantskap där är betydligt större än i motsvarande små kommuner.

Hittills har vi enbart riktat intresset på mötesaktiviteten i stort utan att se närmare på vilken typ av möten det gäller. En fråga som är värd att undersöka är om det finns något framgångsrikt koncept för att locka mötesdeltagare. Vilka möten var det som lockade mest på 1970-talet och vilka är det som attraherar i dag?

Verksamheten i en partiorganisation präglas i betydande grad av de regelbundet återkommande valen. Det förberedande nomineringsarbetet och den utåtriktade aktiviteten i valkampanjerna utgör en "säsongsverksamhet" med vissa givna hållpunkter och ingredienser. Från undersökningen 1998 framgår att det var främst de valrelaterade mötena (nomineringsmöten och utåtriktade valmöten) och i viss mån årsmöten som lockade flest besökare under det senaste året. De valrelaterade mötena var klart dominerande inom socialdemokraterna och vänsterpartiet medan de borgerliga partierna hade en något mer differentierad mötesverksamhet med bland annat möten där olika politiska sakfrågor ventilerades och möten med vissa mer sociala arrangemang. I studien från 1970-talet var det möten som behandlade kommunalpolitiska frågor samt nomineringsmöten som drog mest med folk. Även här torde förhållandet att studien utfördes i samband med valet ha påverkat resultatet och givit en viss övervikt till de valrelaterade mötena.

Grundbultarna i den traditionella mötesverksamheten

I de svenska partierna utvecklades tidigt en arsenal av mera interna aktivitetsformer och till de viktigaste har länge hört studiecirklar, rådslag, samråd, breda partiremisser samt kurser och konferenser. Dessa verksamhetsformer är i hög grad kopplade till skolnings- och mobiliseringsfunktionerna med studier, åsiktsbildning, träning av olika grupper inom partiorganisationen (valarbetare, administratörer,

3 HUR ATTRAKTIVA ÄR PARTIERNAS MÖTEN?

förtroendevalda etc.), som viktiga ingredienser. Studiecirkelverksamheten har, som bekant, en gedigen tradition i den svenska folkbildningen (Nerman 1952; Micheletti 1996). Det visar sig även vara en form som fortsätter att attrahera människor. Omfattningen av studiecirkelverksamheten är fortsatt hög i det svenska organisationslivet (Larsson 1999). Rådslag, samråd och breda partiremissar har sin upprinnelse i 1960-talets direktdemokratiska strömningar där stormötesmodellen låg i tiden (Gidlund 1989).

I undersökningen 1998 fick respondenterna ange hur vanligt förekommande de tre ovan nämnda verksamhetsformerna varit i respektive partier i kommunerna under den innevarande mandatperioden. Resultatet (här presenterat efter en indexberäkning) visar att denna verksamhet fortfarande utgör ett inte oansenligt inslag i partiorganisationerna. Det finns en marginell skillnad i intensitet mellan valår och mellanvalsår. Kurser och konferenser är i dag – totalt för partierna – mer förekommande än studiecirklar, rådslag, samråd och partiremissar. Det senare inslaget karaktäriserar självfallet en viss periodicitet beroende på om det finns särskilt aktuella politiska frågor att ventilera (t.ex. skatter, EMU) på dagordningen, om det pågår någon programrevision eller större organisationsreform. Det torde med säkerhet finnas ett "tak" för hur många stort upplagda diskussioner ett parti orkar med för att inte "trötta ut" organisationen och medlemmarna.

Vissa andra intressanta mönster kan utläsas från resultatet. För det första toppar socialdemokraterna och centerpartiet listan över förekomst av dessa verksamhetsformer, dvs. de partier som har de starkaste rötterna i folkrörelserna och en utpräglad mobiliseringstradition. De lokala partierna ligger längst ned av partierna beträffande dessa aktiviteter. Särskilt lågt ligger de i fråga om studiecirklar (se tabell 3.5).

Om man ser till kommuntyp gäller för samtliga tre former att de är något mer förekommande i kunskapskommuner än i de andra kommuntyperna; ännu ett resultat som ger stöd för tesen att det är i dessa kommuner som partiorganisationerna har bättre förutsättningar för att bedriva verksamhet, få fler medlemmar och mötesbesökare än i kommuner som upplever påfrestande strukturomvandlingar.

Det är här inte möjligt att med bestämdhet säga något om utvecklingen sedan 1970-talet eftersom den tidigare undersökningen begränsade frågorna om förekomst av olika verksamhetsformer till de med anknytning till kommunala sakfrågor. Men det kan ändå konstateras att i 1979 års studie hamnade oftast studiecirklar i kommu-

3 HUR ATTRAKTIVA ÄR PARTIERNAS MÖTEN?

Tabell 3.5. Förekomst av studiecirklar, kurser/konferenser och rådslag/samråd/partiremissier fördelade efter kommuntyp under mellanvalsåren 1995–1997 och valåret 1998. Indexberäkning där maxpoängen är totalt 2 för varje form. Totalt inom parentes

	1995-1997				1998			
	K-kom.	M-kom.	Basn-kom.	(Tot.)	K-kom.	M-kom.	Basn-kom.	(Tot.)
Studiecirklar	0,92	0,86	0,88	(0,81)	0,83	0,74	0,78	(0,81)
Kurser/ konferenser	1,03	0,93	0,92	(0,95)	1,09	0,97	0,87	(0,96)
Rådslag/samråd eller partiremiss	0,76	0,73	0,72	(0,75)	0,80	0,79	0,68	(0,75)

Tabell 3.6. Förekomst av studiecirklar under mellanvalsåren 1995–1997 och valåret 1998 i partierna på kommunal nivå. Rangordning efter indexberäkning. Poängtal inom parentes, maxpoäng = 2. N = 270 1998. N = 279 1995–1997

	1995-1997	1998
Socialdemokraterna	(1,36)	Socialdemokraterna (1,32)
Centerpartiet	(1,12)	Centerpartiet (1,11)
Folkpartiet	(1,07)	Folkpartiet (0,98)
Vänsterpartiet	(0,81)	Kristdemokraterna (0,67)
Moderaterna	(0,79)	Moderaterna (0,67)
Kristdemokraterna	(0,73)	Vänsterpartiet (0,61)
Miljöpartiet	(0,57)	Miljöpartiet (0,55)
Lokala partier	(0,28)	Lokala partier (0,24)
Totalt:	(0,88)	Totalt: (0,81)

nala frågor bland de fyra vanligaste verksamhetsformer som partierna angav. Kurser och konferenser i kommunala frågor låg vid det mättilfallet i regel lägre ned i rang än studiecirkelverksamheten.

Att möta väljarna på torget

Torgmöten utgör de verkligt klassiska inslagen i valkampanjerna såväl i Sverige som i många andra länder. Arrangemangen kring torgmötet kan ibland vara mycket enkla och förutom talare inskränka sig till en knastrande högtalare och en eller annan valarbetare. Även om kringarrangemangen ibland är mer professionellt organiserade och miljön mer uppriggad med ”opponenter” finns samma vision om att män-

3 HUR ATTRAKTIVA ÄR PARTIERNAS MÖTEN?

niskor skall stanna upp, lyssna, om möjligt delta i ett politiskt samtal. Med personvalet accentueras denna vision; i behovet av att mötas och kunna kommunicera har förstärkts. Men torgmöten är inte enbart en företeelse under valkampanjerna utan förekommer även under andra tider. Det är möjligt att dessa inslag till och med ökar i omfattning under mellanvalsperioden som en följd av personvalsreformen.⁹

I tidigare undersökningar har man funnit att torgmöten haft en särskild position i partiernas valkampanjer sedan slutet av 1960-talet (Esaïasson 1990). I 1979 års studie visade resultatet att torgmötet låg i tätgruppen vad gällde de vanligast förekommande verksamhetsformerna för de flesta partierna valåret 1979, undantaget moderaterna och centerpartiet. Vår undersökning från 1998 visar att torgmöten är ett betydelsefullt inslag i partiernas verksamhet, i synnerhet under valår men torgmöten förekommer i viss mån även under mellanvalsåren.

Vid en jämförelse mellan partierna i fråga om torgmötets position visar resultatet att det existerar en tydlig profil så till vida att torgmötet i högre grad är en arena för den politiska vänstern. Vänsterpartiet toppar rangordningarna både under mellanvalsperioden och valåret, därefter ligger socialdemokraterna. Efter dessa två partier finns ett visst glapp till övriga partier. Folkpartiet och moderaterna är de partier som efter vänsterpartiet och socialdemokraterna i högre utsträckning än de andra partierna frekventerar torgen runt om i landet.¹⁰

Tabell 3.7. Förekomst av torgmöten lokalt i partierna fördelade efter kommuntyp under åren 1995–1997 respektive 1998. Indexberäkning med max 2 poäng för varje inslag. Totalt inom parentes

	1995–1997				1998			
	K-kom.	M-kom.	Basn-k	(Tot)	K-kom.	M-kom.	Basn-k.	(Tot)
Torgmöten	0,84	0,56	0,56	(0,62)	1,52	1,14	1,06	(1,19)

Kommentar: 53 kommunurvalet, dvs. inkl storstäder.

3 HUR ATTRAKTIVA ÄR PARTIERNAS MÖTEN?

Tabell 3.8. Förekomst av torgmöten 1995–1997 respektive 1998 i partierna på kommunal nivå. Rangordning baserad på indexberäkning med max 2 poäng

1995–1997		1998	
Vänsterpartiet	(1,13)	Vänsterpartiet	(1,58)
Socialdemokraterna	(0,91)	Socialdemokraterna	(1,46)
Folkpartiet	(0,59)	Moderaterna	(1,19)
Moderaterna	(0,55)	Folkpartiet	(1,14)
Kristdemokraterna	(0,50)	Centerpartiet	(1,12)
Miljöpartiet	(0,46)	Kristdemokraterna	(1,09)
Lokala partier	(0,44)	Miljöpartiet	(1,03)
Centerpartiet	(0,43)	Lokala partier	(0,96)
Totalt	(0,62) N= 284	Totalt	(1,19) N=296

Kommentar: 53-kommunurvalet, dvs. inkl storstäder

Torgmöten är inslag i den utåtriktade verksamheten som i högre utsträckning kommer till användning i de befolknings- och informationstäta kunskapskommunerna än i mellan- och basnäringkommunerna. Valstugor och valbyråer är minst förekommande i de små partierna men vanligt förekommande i de något större partiernas kommunorganisationer.

Varför tappar partierna mötesbesökare?

En intrikat fråga i sammanhanget är vilken roll mandatperiodens längd spelar för intresset att delta i partiernas mötesverksamhet. Partierna har sedan 70-talet varit med om övergången från val vartannat år till treåriga mandatperioder och sedan valet 1994 en ytterligare förändring till fyraåriga mandatperioder. Det är inte möjligt att isolera denna faktor från andra faktorer som påverkar mötesdeltagande men studierna från 70-talet visade dock inte på någon minskning i mötesdeltagandet tiden efter den första förändringen. Inte heller i den nu aktuella studien kan vi mäta denna faktors påverkan, men det finns otvivelaktigt tänkbara effekter. Eftersom valrörelsen utgör motorn i varje partiorganisation finns det en risk för att en förändring från två- till treåriga mandatperioder skapar en aktivitetsvacka i organisationen det första året efter valet och att en förlängning med ytterligare ett år skulle ge ett par års svacka. Ur mobiliserings- och rekryterings-synpunkt finns en risk att partiorganisationen tappar det tempo och den intensitet som valrörelserna genererar. Detta är dock endast

3 HUR ATTRAKTIVA ÄR PARTIERNAS MÖTEN?

hypoteser som inte är möjliga att testa med någon större säkerhet. Sedan mitten av 1990-talet har partierna även upplevt en folkomröstning, fått ett ytterligare val – Europavalet – och dessutom infördes personvalsreformen; faktorer som otvivelaktigt haft positiva potentialer för partiaktivitet.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att minskningen av antalet mötesbesökare drabbat alla partier men slagit särskilt hårt mot de partier som har rötter i de traditionella folkrörelserna. Det var också i dessa tidiga rörelser som den starka mötestraditionen grundlades. Det var inte ovanligt att det utvecklades en social kontroll i organisationerna som gjorde att medlemmarna kände det som en plikt att gå på de möten som ordnades i nykterhetslogen, fackföreningen eller i Sionkapellet. Många var medlemmar i flera organisationer och förväntades vara aktiva mötesbesökare i de flesta (Johansson 1952). I dagens samhälle har de gamla folkrörelserna fått betydande problem att attrahera nya grupper och nya generationer. Förändrade sociala och ekonomiska förhållanden, nya värderingar och livsstilar tillsammans med ett starkt medialiserat samhälle får således konsekvenser för flera partier indirekt genom att folkrörelserna tappar i attraktionskraft, men också genom att det finns partier som själva i hög grad är uppbyggda kring skiljelinjer och förhållanden som utvecklades under tidigt 1900-tal. De kollektiva gemenskaper som växte fram kring förra sekelskiftet och präglade människor och samhällsbyggnaden under stora delar av 1900-talet har inte längre samma styrka vad gäller att styra människors liv och leverne. Dessa hierarkiska kollektiva har ersatts av en annan typ av kollektiva gemenskaper; gemenskaper som människor väljer att tillhöra – alternativt att inte tillhöra.

En glesnande skara mötesaktiva ger signaler om att partiernas möten inte längre spelar samma roll som tidigare. Partimötets ursprungliga funktioner – främst att mobilisera medlemmar och väljare och dessutom legitimera politiska reformer och den förda politiken samt att skola människor i en demokratisk tradition – har minskat i betydelse. I mobiliseringen av både medlemmar och väljare spelar medierna sedan en tid en dominerande roll. Partierna har hamnat i skuggan. Den tröghet i informationshanteringen som ofta präglar partier kan sannolikt i viss mån förbättras med hjälp av den nya informationsteknologin, men mot etermedierna – främst televisionen – kommer partiorganisationer med all sannolikhet även fortsättningsvis ha ett underläge. När valkampanjer trimmas och utmejslas av professionella konsulter krävs mer pengar än folk: en utveckling som minskar behoven av omfattande mobilisering av medlemmar i syfte att valarbata.

3 HUR ATTRAKTIVA ÄR PARTIERNAS MÖTEN?

Inte heller personval med personvalskampanjer förstärker den mer interna mobiliseringsfunktionen i mötesverksamheten; med personval blir incitamentet att mobilisera väljarna starkare än att mobilisera medlemmar. Erfarenheterna från 1998 års personval visar att det sker en viss mobilisering runt de enskilda kandidaterna av familjemedlemmar, släkt och vänner (Soininen & Bäck 1999).

Mötesverksamhetens funktion att legitimera politiken håller successivt på att urholkas. Alltmer glider den legitimerande roll som av tradition legat hos medlemmarna i stället över till väljarna. Beslutsfattare kan, utan att involvera partiorganisationerna, testa vad olika samhällsgrupper tycker och tänker genom direkta utspel i media, opinionismätningar, lokala omröstningar, m.m.

Minskningen av mötesbesökare till trots bör det noteras att en hel del av den mer traditionella och interna möteskulturen fortfarande frodas i partierna. Kurser och konferenser, studiecirkelar, rådslag, samråd och partiremissers tycks ha en given plats i den lokala partiverksamheten. Studiecirkelverksamheten har kanske inte oväntat sitt starkaste fäste bland de gamla folkrörelsepartierna, denna har inte alls samma omfattning i miljöpartiet och de lokala partierna. Den mer utåtriktade verksamhetsformen som torgmöten representerar är – oberoende av huruvida det är valår eller mellansvalår – en viktig arena främst för den politiska vänstern.

Partiernas mobiliseringsförmåga tycks vara störst i kunskapskommunerna och den sjunker när det kommer till mellan- och basnäringkommuner. Partiverksamheten korresponderar således med de befolkningsrika och informationstäta miljöerna; miljöer där också partierna har flest medlemmar.

En förändrad partimodell

Minskningen av antalet mötesbesökare kan tolkas i termer av kris, ett tecken på nedgång i attraktionskraft. Men den kan även ses i ett förändringsperspektiv. Resultaten ger stöd för hypotesen att de svenska folkrörelseorienterade partierna som haft höga ambitioner i fråga om att ha stor medlemskår, hög mötesaktivitet och mobiliseringsförmåga successivt skiftar om till en mer väljarorienterad modell där inte en regelbunden partiverksamhet har samma centrala position (jfr Gilljam & Möller 1996). Det önskvärda i denna utveckling kan givetvis diskuteras. Men utvecklingen är icke desto mindre ett betydelsefullt faktum som måste värderas i ljuset av att partiernas omvärldsförutsättningar genomgått en dramatiskt förändring under den tidsperiod

3 HUR ATTRAKTIVA ÄR PARTIERNAS MÖTEN?

som här kartlagts. Partiernas överlevnadsmöjligheter beror i hög grad på om de av medborgarna upplevs angelägna, och en förutsättning härför är att de förmår att skapa nya mötesplatser för det politiska samtalet med medborgarna.

Noter

- ¹ Exklusive storstäder för att möjliggöra jämförelse med 1979 års undersökning. Det bör noteras att lokala partier inte ingick i 1990 års studie.
- ² Exklusive storstäder för att möjliggöra jämförelse med 1979 års undersökning. Bilden är dock densamma om storstäderna tas med i analysen.
- ³ Den longitudinella mätningen innebär att samma partiorganisationer blivit föremål för mätning vid varje tillfälle. Detta innebär att det blir ett mindre antal partiorganisationer (n) än vid en total jämförelse där samtliga respondenter i kommunurvalet ingår. Så t.ex. ingår endast två lokala partier i den longitudinella analysen.
- ⁴ Miljöpartiet var inte med vid tidigare mätningar.
- ⁵ Motsvarande siffra medräknat storstäderna 1998 var 24, dvs. en marginell skillnad.
- ⁶ Motsvarande siffra exklusive storstäder var 8.
- ⁷ Ingen skillnad om det är med eller utan storstäder
- ⁸ Med storstäder ökar antalet möten till 10 även för miljöpartiet. De lokala partierna anger 11 möten i genomsnitt under 1998. För socialdemokraternas del sker ingen ökning 1998.
- ⁹ Detta är den bedömning som partiombudsmännen gör. Se Möller 1999b.
- ¹⁰ De dominerande kampanjteknikerna i de kommunala kandidaternas personvalskampanjer 1998 tycks ha varit att dela ut broschyrer och hålla torgmöten (Johansson 1999).

4 Verksamhet i förändring?

I debatten om partiväsendets förstelning har partierna stundtals liknats vid dinosaurier utan framtid. I vilken utsträckning finns det fog för denna bild? Är partierna på utdöende? I detta kapitel skall vi granska de lokala partiorganisationernas innovationsbenägenhet: Finns försök att arbeta på ett annorlunda sätt än vad som traditionellt är brukligt i partiarbetet? Sker det någon anpassning till ny teknik? Kan man registrera verksamhetsformer och initiativ som gör det möjligt att finna nya mötesplatser för det politiska samtalet med medborgarna?

Krismedvetenheten har stigit under de senaste åren i partierna; ett förhållande som visserligen skapat stress men som också givit grund för kreativitet och mod att ompröva. I de flesta partier pågår diskussioner och aktiviteter som har till syfte att förändra, stimulera och få partiorganisationerna att finna nya sätt att arbeta (Möller 1999a). Detta innebär inte automatiskt att det verkligen sker reformeringar på basplanet eller att det ens görs några försök till förändringar. Förändringsaktiviteten innebär inte heller att traditionella och invanda former för partipolitiskt arbete försvinner, snarare att det sker viss anpassning till ändrade förutsättningar.

Vinna eller försvinna?

I många lokala partiorganisationer söker man att tänka i nya banor, förnya och finna annorlunda sätt att arbeta på än tidigare. Behovet av förnyelse tycks överlag upplevas som livsnödvändigt eller som en respondent uttryckte situationen i ett öppet svarsalternativ:

De flesta av oss är medvetna om att något nytt måste till. Det gäller för oss: vinna eller försvinna.

En viktig frågeställning i ett förändringsperspektiv är om det pågår reformeringar som kan tänkas påverka de funktioner som partiernas mötesverksamhet traditionellt haft. Finns det nya arbetsformer som

4 VERKSAMHET I FÖRÄNDRING?

har potential att förstärka, alternativt försvaga, mobiliseringsfunktionen visavi medlemmar och/eller väljare? Och finns det nya arbetsformer som kan få konsekvenser för mötets traditionella funktion att legitimera politiska beslut och åtgärder?

På en direkt fråga om partiet i kommunen provat att internt arbeta på ett annorlunda sätt än vad som kan betraktas som "traditionellt" i partisammanhang svarade sammantaget 39 procent av respondenterna "ja" (se tabell 4.1).

Innovationsbenägenheten tycks vara högst i de lokala partierna – 56 procent, därefter kommer miljöpartiet och moderaterna – båda med 46 procent – tätt följt av socialdemokraterna (44 procent). Vänsterpartiet uppgav att 38 procent hade provat att arbeta internt i något andra banor än tidigare. Tre partier kom under genomsnittet: folkpartiet har den lägsta innovationsaktiviteten – enbart 23 procent av respondenterna kunde ange att partiet provat att arbeta på något annorlunda sätt i kommunen – centerpartiet med 33 procent och kristdemokraterna med 27 procent.

Vad gäller de lokala partierna har de ofta en lös organisationsstruktur och få medlemmar vilket gör att förutsättningarna för att arbeta mer informellt och pröva nya grepp ökar (Gidlund 1978). I de djupintervjuer som genomförts med representanter för lokala partier bekräftas detta. Genomgående framhålls bland dessa intervjupersoner att deras partier skiljer sig från de etablerade partierna i arbetssättet genom att de har lättare att få gehör för nya arbetsformer, som är bättre anpassade till de lokala förutsättningarna.

Miljöpartiet har alltsedan bildandet besjålats av visionen att arbeta på ett icke-traditionellt sätt, vilket bland annat inneburit en mer utomparlamentarisk och aktionsinriktad verksamhet och en mindre formaliserad intern. I likhet med sina själsfränder i andra demokratiska länder har det inte alltid varit så lätt att leva upp till idealen (Vedung 1991). Med åren har miljöpartiet i organisatoriskt avseende alltmer kommit att likna de övriga partierna (Gilljam & Möller 1996). Men att arbetssättet inom miljöpartiet alltjämt skiljer sig gentemot det som finns i de gamla etablerade partierna illustreras av vad en miljöpartist i det kvalitativa intervjuurvalet säger. Hon menar att den interna oreda som finns i miljöpartiet kan vara frustrerande, men denna oreda får man leva med, anser hon, eftersom den är en följd av partiets långt utvecklade interndemokrati.

– Sedan är det alla dessa interna konflikter. Ibland undrar man om vi lägger ner mer energi på att bråka internt än på att föra ut vår politik. Stadsdelsnämndsmötena är ofta rena semestern jämfört med våra medlems-

4 VERKSAMHET I FÖRÄNDRING?

möten. Men jag vet inte...det som är bra med miljöpartiet är ju att alla får komma till tals (nr 7).

Tabell 4.1. Andel kommunorganisationer som prövat att internt arbeta på ett annorlunda sätt än vad som kan betraktas som traditionellt i partisammanhang. N=291

<i>Parti</i>	<i>Innovationsbenägenhet i procent</i>
Moderaterna	46
Centerpartiet	33
Folkpartiet	23
Kristdemokraterna	27
Socialdemokraterna	44
Vänsterpartiet	38
Miljöpartiet	46
Lokala partier	56
Totalt	39

Kommentar: 53-kommunurvalet inklusive storstäder.

Det finns ett samband mellan benägenhet att arbeta internt på ett annorlunda sätt och kommuntyp i den bemärkelsen att de partioorganisationer som återfanns i kunskapskommunerna hade i högre utsträckning prövat att arbeta på ett annorlunda sätt – 50 procent – medan motsvarande siffror för basnäringkommunerna var 37 och för mellankommunerna 34 procent.

Detta resultat stärker den tes som förknippas med begreppet kunskapskommun, nämligen att det i dessa miljöer finns särskilt goda förutsättningar för kreativitet och för att arbeta kunskaps- och informationsorienterat.

Tabell 4.2. Partiernas innovationsbenägenhet i olika kommuntyper. N=291

<i>Kommuntyp</i>	<i>Innovationsbenägenhet i procent</i>
Kunskapskommun	50
Mellankommun	34
Basnäringkommun	37
Totalt:	39 procent

Kommentar: 53-kommunurvalet inkl. storstäder.

De öppna svaren ger en intressant provkarta på att olika verksamheter som partierna prövat. I vissa fall tycks det vara fråga om relativt

4 VERKSAMHET I FÖRÄNDRING?

inarbetade arbetssätt, medan det i andra fortfarande är något av försöksverksamheter och planeringsaktiviteter.

Det karaktäristiska draget i innovationsverksamheten är att man försöker *öppna de politiska diskussionerna och den traditionella mer interna mötesverksamheten* till även icke-medlemmar. I flera fall tycks det finnas en policy om öppna möten där man medvetet söker minimera de sluta rummen. Vissa säger sig enbart ha öppna möten, andra betonar att man satsar på exempelvis öppna idéseminarier och öppna diskussionmöten inför viktiga beslut i kommunala frågor. I något fall har man infört kombinerade offentliga medlems- och styrelsemöten.

Det finns vidare en tydlig ambition att försöka *finna nya och mer attraktiva mötesplatser* för att få kontakt och dialog med väljarna. Det kan i detta sammanhang slås fast att partierna *inte* tycks se underhållning som ett framgångsrikt koncept utan att det snarare gäller att utveckla det politiska samtalet med medborgarna.

Den starka betoningen på att öppna tidigare slutna rum även för icke-medlemmar, ger signaler om att mobiliseringsfunktionen visavi medlemmarna i viss mån förändrats och att det finns behov av att vidga mötesverksamheten till forum för en vidare grupp av politiskt intresserade. Det är inte längre lika naturligt att argumentera för att enbart partimedlemmar skall diskutera vad som skall behandlas i kommunfullmäktige och partiernas fullmäktige-grupper.

Redan i undersökningen från 1979 visade resultateten att det var vanligt förekommande med öppna sammanträden med fullmäktige-grupperna. I genomsnitt angav drygt 40 procent av de tillfrågade att de hade sådana öppna sammankomster tre eller flera gånger per år. Den senaste undersökningen visar att detta förekommer även under 1990-talet, men nu i något lägre utsträckning. 33 procent uppgav sig ofta ha öppna sammanträden (se närmare tabell 4.3). Fortfarande är det folkpartiet som i högre grad än andra tagit till sig denna modell. Det nya, som framkommer i de öppna svaren, är att det blivit allt vanligare att förlägga *utåtriktade aktiviteter från fullmäktige-gruppen*, dvs. att ge fullmäktige-gruppen en mobiliseringsroll som traditionellt förväntats ligga på den lokala partiorganisationen. Att fullmäktige-grupper är aktiva i olika arrangemang är förvisso ingen nyhet. Det principiellt intressanta är om partigrupperna tenderar att utvecklas till mer attraktiva mötesplatser för den utåtriktade verksamheten än vad kommunorganisationerna är. En mer accentuerad utåtriktad roll kan innebära att partigruppen förutom öppen mötesverksamhet även agerar utåt med egna pressmeddelanden och olika typer av informationsmaterial, gör studiebesök etc. I vissa fall är nämndgrupperna ansvariga för den utåtriktade verksamheten.

4 VERKSAMHET I FÖRÄNDRING?

Tabell 4.3. Förekomst av öppna sammanträden med fullmäktige-gruppen 1979 och 1998. N: 1979=205; 1998=267

Parti	Förekomst i procent 1979		Förekomst i procent 1998	
	Ofta	Ibland	Ofta	Ibland
Moderaterna	47	11	35	20
Centerpartiet	42	25	39	31
Folkpartiet	63	15	46	27
Kristdemokraterna	15	10	11	30
Socialdemokraterna	18	23	23	13
Vänsterpartiet	50	10	29	16
Miljöpartiet	*	*	39	14
Lokala partier	0	0	32	32
Totalt	42	16	33	23

Kommentar: * =miljöpartiet inte med i studien. Följande instruktioner gavs: ofta = tre eller fler ggr/år, ibland = vid enstaka tillfällen. 50-kommunurvalet, dvs. exklusive storstäderna.

Det nav kring vilket mycket av den lokala partiverksamheten kretsar är just kommunalpolitiken, fullmäktige-gruppernas arbete och dagordningar för fullmäktige, nämnder och styrelser. Det har självfallet alltid funnits en påtaglig risk att denna verksamhet exklusivt tagits omhand av ett fåtal arvoderade förtroendevalda och att den varken nått ut till partimedlemmarna eller väljarna i någon nämnvärd utsträckning. I särskilt små partier som är representerade med ett par tre personer i kommunfullmäktige utgör partigruppen i praktiken den enda struktur som har livskraft och där det kontinuerligt bedrivs ett politiskt arbete (Hallin 1990). Blir en partiorganisation tillräckligt liten – räknat i medlemmar och mötesverksamhet – kommer det till en punkt när det blir nära nog omöjligt för den lilla gruppen aktiva att hålla flera strukturer i gång. Men även större partier kan ha behov av att "rationalisera arbetet" när det bli allt svårare att behålla en hög och regelbunden mötesaktivitet.

Att *arbeta i nätverk* tycks ha fått genomslag i partierna. Nätverk är en organisationsform som är icke-hierarkisk, ofta är nätverken specialiserade i någon bemärkelse, mera flexibla och snabba i sitt sätt att arbeta än organ som bygger på en bredare representation. Nätverkslösningar är i dag starkt förknippade med IT och snabba kommunikationer men i nätverk kan man naturligtvis arbeta utifrån personliga och sociala kontakter. Flera partiorganisationer nämner i sina svar att de arbetar i nätverk för att utveckla kontakter med olika väljargrup-

4 VERKSAMHET I FÖRÄNDRING?

per och kategorier av människor. Här finns exempel på nätverk för kvinnor, nätverk för näringsliv, regionala nätverk samt ett stort antal nätverk som är specialiserade utifrån olika politikområden. Men här återfinns även kontakter och samarbete med opolitiska byalag och utvecklingsgrupper samt nätverk med andra partier.

Med minskande medlemstal och sjunkande mötesdeltagare ökar svårigheterna att skapa sammankomster som kan fylla en legitimerande roll. Hur skall då en partiorganisation bete sig för att förankra politiska beslut och undersöka hur olika lokala opinioner ser på kommunalpolitiken? De öppna svaren visar på en viss kreativitet i fråga om metoder för att skapa kontakt med medborgarna – alternativt att på lite avstånd åtminstone få en uppfattning om vad de tycker och tänker. Lokalt i partierna har exempelvis följande prövats: att organisera "bollplank" för att testa idéer, enkätundersökning på gator och torg, "lyssnare på stan", "tele-marketing", öppet hus i kommunhuset en gång i månaden, pubkvällar, möten på dagtid, bokbord, bjuda på kaffe/glögg på torget någon gång per år. "Bemäktige" är en arbetsform där personer arbetar mellan fullmäktige och medborgarna för att öka inflytande och kommunikation. Förhoppningarna med samtliga dessa arrangemang är att de skall bidra till att skapa en bredare debatt, förankra politiken och möjliggöra insyn från kommunmedborgarna i vad som behandlas på den kommunala arenan.

I en del kommunorganisationer har man utvecklat olika nätverk av människor som bildar referensgrupper runt de förtroendevalda eller särskilt fullmäktigegruppen. Det sektorstänkande som präglar politiken, och samhället i stort, har även nått partierna på lokal nivå. Referensgrupper är inte sällan organiserade utifrån olika politikområden. Inför t.ex. ett nämndsmöte diskuteras de aktuella frågorna i respektive referens-/arbetsgrupp. I några fall tycks det ha funnits behov av att reglera kontakterna mellan fullmäktige och partiorganisation. Så har man exempelvis reglerat att partigruppen och partiorganisationen möts en gång i månaden, eller att den kommunala och den landstingskommunala ledningen måste rapportera på partiets representantskapsmöten.

Den formbundenhet som tidigt utvecklades i partierna med strikt mötes- och styrelseordning och en ofta gedigen utarbetad intern kontroll över procedurer och beslutsordningar, visar vissa tecken till uppluckring. Av de öppna svaren att döma finns en *ökad flexibilitet i styrelsearbetet*, mer informell mötes- och styrelseordning, en ökad ambition att sprida ansvarsuppgifter mellan medlemmar och på så sätt även minska arbetsbelastningen vad gäller de tunga styrelseuppgifterna i partiorganisationerna. Roterande/rullande ordförandeskap i

4 VERKSAMHET I FÖRÄNDRING?

partiorganisation och fullmäktigegrupp är relativt vanligt förekommande. Miljöpartiet har i samklang med sin organisationssyn överlag ”kontaktperson” i stället för det mer formella ”ordförande”. Vissa partiorganisationer har i stället för en ordförande tillsatt en ledningsgrupp, alternativt så väljs en ordförande för varje möte. Växling mellan kvinnlig och manlig ordförande med viss tidsintervall förekommer, liksom mentorskap. I några fall finns ansvarsgrupper som fördelar arbetsuppgifter mellan medlemmarna. Begränsade tider för olika styrelseuppdrag är inte ovanligt. Dessutom förekommer delning av innehavet av politiska tjänster och att ordinarie och ersättare i kommunfullmäktige går varannan gång.

Ett mer flexibelt styrelsearbete tycks ännu vara huvudsakligen förekommande i de lokala partierna och miljöpartiet – dvs. i partier som har en liten, ofta svagt utvecklad organisation. Med ökat nätverkstänkande och utvecklandet av partierna i riktning mot mer av debattforum kan det interna styrelsearbetet komma att förändras och bli mindre formbundet även i andra partier. Kopplingen till det kommunala beslutsfattandet torde dock kunna utgöra en restriktion. Det kommer nämligen fortsättningsvis att finnas ett visst behov av parallell behandling av ärenden och inskolning av förtroendevalda i förhållande till offentligt beslutsfattande och kraven där på att beslut fattas i enlighet med vissa givna regler.

Anpassning till ny teknik

Förhoppningar har knutits till att IT skall kunna förbättra kontakterna med medborgarna och bidra till att erbjuda ytterligare mötesplatser för det politiska samtalet. Det har självfallet utvecklats olika idéer och framtidsvisioner om hur IT kan komma att påverka den politiska demokratin. Här finns de som förutspår att partier blir överflödiga i ett IT-samhälle när möjligheterna öppnas att etablera direktkontakter med medborgarna. IT skulle med andra ord i hög grad gynna utvecklingen av direktdemokratiska lösningar, den s.k. snabba demokratin och utmana både partier och den representativa demokratin. Dessa profetior till trots pågår sedan mitten av 1990-talet en successiv inläring till den nya informationstekniken från partier runt om i den demokratiska världen (Gidlund 1999a).

Det har generellt visat sig att partiernas erövring av den nya tekniken inte skett under en lång, kontinuerlig process utan snarare språngvis med stark koppling till de allmänna valen (Rash 1997). Partier har nämligen, trots vissa individuella organisatoriska drag, stän-

4 VERKSAMHET I FÖRÄNDRING?

digt behov av att anamma ny kommunikationsteknik. I den allt hårdare konkurrensen om väljarna slipas instrumenten för att skapa opinion och övertyga nya generationer.

Konkurrensen mellan partierna skapar således argument för att hänga med i den tekniska utvecklingen – även om den aktuella tilltron till den tekniska innovationen kan vara relativt låg. I vår undersökning instämde en majoritet av de tillfrågade ordförandena i samtliga partier i påståendet att ”Partiet måste följa med i IT-utvecklingen därför att andra partier gör det” (se tabell 4.4). Detta överensstämmer med iakttagelser i fråga om den nya teknikutvecklingen bland partier (och kandidater) i andra länder. I vissa fall har man där kunnat se, åtminstone i ett tidigt anpassningsskede, att ett parti som har sina väljare i grupper med mycket låg grad av IT-användning haft en lägre grad av satsning på den nya tekniken än partier som haft stöd i väljargrupper där användningen är vanligt förekommande (Gidlund 1999).

Tabell 4.4. Andel i procent som instämmer/ej instämmer i påståendet att ”Partiet måste följa med i IT-utvecklingen därför att andra partier gör det”. N=178

Parti	Instämmer helt	Instämmer i stort sett	I stort sett motsatt åsikt	Helt motsatt åsikt
Moderaterna	25	32	25	18
Centerpartiet	31	42	19	8
Folkpartiet	23	45	19	13
Kristdemokraterna	38	31	19	13
Socialdemokraterna	32	40	12	16
Vänsterpartiet	16	47	37	0
Lokala partier	40	40	10	10
Totalt	26	40	21	12

Kommentar: Besvarades endast av de som hade IT-användning, därav ett lägre N.

Uppmärksamheten i undersökningar om användning av IT i partier har hittills i hög utsträckning riktats till partierna centralt, men minst lika intressant är genomslaget och betydelsen av IT för partiernas lokala verksamhet. I hur hög grad har IT blivit en teknik för det lokala partiarbetet? Som bekant är utvecklingen generellt av IT-användningen mycket expansiv, vilket innebär att varje mätning av exempelvis förekomst av hemsida bland ett antal organisationer snabbt kan förlora sin aktualitet. Men en uppgift om förekomst kan ändå ge besked om skillnader mellan partier i utvecklingstakt. Hösten 1998 (november–december) angav en majoritet (57 procent) av

4 VERKSAMHET I FÖRÄNDRING?

de tillfrågade respondenterna att partiets kommunorganisation hade en hemsida på Internet. Vi frågade inte närmare om länkar, vilken typ av information som låg på nätet, uppdateringsrutiner etc. Frågan gällde vidare endast partiorganisationen, inte eventuellt förekommande kommunala kandidaters hemsidor.

Det visade sig inte oväntat vara i kunskapskommunerna som partierna låg väl framme. 77 procent av partiorganisationerna i denna kommuntyp hade hemsida hösten 1998. Vissa skillnader mellan partierna kan noteras (se tabell 4.5). Högst upp på listan med flest hemsidor återfanns socialdemokraterna följt av folkpartiet och moderaterna. Kristdemokraterna och miljöpartiet fanns i mitten på listan, medan centerpartiet och de lokala partierna låg sist.

Tabell 4.5. Andel kommunorganisationer som hade hemsida på Internet nov–dec 1998. N=298

<i>Parti</i>	<i>Har hemsida, i procent</i>
Moderaterna	62
Centerpartiet	47
Folkpartiet	66
Kristdemokraterna	59
Socialdemokraterna	78
Vänsterpartiet	53
Miljöpartiet	55
Lokala partier	30
Totalt	57

Kommentar: 53-kommunurvalet.

Trots att socialdemokraterna tycks ligga bäst till i fråga om tillgången till hemsida har moderaterna den största IT-användningen. Det är också moderaterna som har den mest positiva bedömningen av betydelsen av IT-användningen (e-post, Internet, intranät med uppkopplingar till andra partiorganisationer) i partiverksamheten i kommunen. Majoriteten av socialdemokraterna hade en försiktigare inställning, 67 procent ansåg att IT-användningen hade "en viss betydelse" eller hade en "ytterst liten betydelse". Vänsterpartiet visade den mest skeptiska inställningen till betydelsen av IT-användningen, 77 procent menade att den hade "ringa" eller "ingen alls betydelse". Resultaten visar sammantaget på en viss försiktig positiv bedömning av den nya tekniken för partierna på lokal nivå.

Det är bland kommunorganisationerna i kunskapskommunerna som man finner de mest positiva erfarenheterna av IT så här långt,

4 VERKSAMHET I FÖRÄNDRING?

dvs. i de kommuner där man kan förvänta att användningen i stort är hög och där teknikutvecklingen kan tänkas vara något tidigare än i andra kommuntyper. Det är också i dessa kommuner som IT-användningen i partierna hunnit längst. 25 procent av respondenterna bedömde att IT hade en mycket stor eller stor betydelse i verksamheten i kunskapskommunerna, vilket kan jämföras med motsvarande 12 procent i basnäringkommunerna.

Tabell 4.6. Bedömningar (i procent) av vilken betydelse IT-användningen (epost, Internet, intranet med uppkoppling till andra partiorganisationer etc.) har i partiverksamheten i hela kommunen. N = 290

<i>Partier</i>	<i>Mycket stor/ stor betydelse</i>	<i>Visslyttest/ liten betydelse</i>	<i>Ingen betydelse alls</i>	<i>Saknar IT-anv.</i>
Moderaterna	48	35	3	15
Centerpartiet	17	48	0	36
Folkpartiet	11	53	5	32
Kristdemokraterna	13	47	3	38
Socialdemokraterna	14	67	0	19
Vänsterpartiet	6	54	9	31
Miljöpartiet	15	51	8	26
Lokala partier	8	36	16	40
Totalt	17	49	5	29

Kommentar: 53-kommunurvalet inklusive storstäder.

Tabell 4.7. Bedömningar (i procent) om vilken betydelse IT-användningen (e-post, Internet, intranet med uppkoppling till andra partiorganisationer etc.) har i partiverksamheten i hela kommunen fördelade efter kommuntyp. N=290

<i>Kommuntyp</i>	<i>Mycket stor/ stor betydelse</i>	<i>Visslyttest/ liten betydelse</i>	<i>Ingen betydelse alls</i>	<i>Saknar IT-anv.</i>
Kunskapskommun	25	62	2	11
Mellankommun	17	49	4	30
Basnäringkommun	12	42	8	39

Kommentar: 53-kommunurvalet inklusive storstäder.

Organisationer och partier som bedriver opinionsbildning kan specialinrikta information till olika målgrupper med den nya tekniken. Det kan gälla målgrupper både inom organisationsstrukturen men

4 VERKSAMHET I FÖRÄNDRING?

även vara riktad till omgivande aktörer som anses vara strategiskt viktiga och intressanta att påverka och informera. Redan nu kan studier exempelvis visa att medierna utgör en sådan viktig målgrupp i partiernas IT-användning.

Partierna har genom den nya informationstekniken möjligheter att få ut sin information på det sätt som man själv vill, utan bearbetning av journalister. En metod är att sända e-postinformation till särskilda målgrupper. På en fråga om partiet i kommunen använt sig av detta sätt att rikta information visar resultatet att tekniken visserligen används, men ännu i ytterst begränsad omfattning. Metoden var något mera använd under 1998 än under mellanvalsåren. Man bör då ha i åtanke att IT-utvecklingen ännu befann sig i sin linda under de aktuella mellanvalsåren vilket försvårar en jämförelse. Återigen visar sig skillnader i kommutyp ha genomslag på så sätt att kunskapskommunerna ligger före i utvecklingen, följt av mellankommunerna. Den minsta användningen av den riktade informationen finner man i basnäringkommunerna.

Tabell 4.8. Förekomst av e-postinformation till särskilda målgrupper. Indexberäkning med max 2 poäng. N=273 för mellanvalsår. N=286 för valår

	1995–1997			1998		
	<i>K-kom</i>	<i>M-kom</i>	<i>Basn-kom</i>	<i>K-kom</i>	<i>M-kom</i>	<i>Basn-kom</i>
E-post info till särskilda grupper	0,19	0,16	0,07	0,42	0,33	0,19

Kommentar: Denna fråga har ställts till samtliga, dvs. även icke- IT-användare.

Partierna kunde under 1998 för första gången pröva hur IT fungerade i relation till väljarna i en valrörelse. Vi bad därför respondenterna att ta ställning till ett antal påståenden om vilka effekter IT-användningen har på väljarna. Påståendena hör till de gängse föreställningarna om de för- och nackdelar som ofta florerar i samband med IT. Det gäller för det första om IT gör informationen till väljarna mer tillgänglig. Har det med andra ord visat sig att man kan utnyttja teknikens kapacitet att göra informationen lätt åtkomlig och möjlig att hämta när som helst. Är det för det andra så, som ofta brukar hävdas, att IT endast når ett begränsat antal väljare, dvs. att IT-användningen

4 VERKSAMHET I FÖRÄNDRING?

har en snedhet som begränsar effektiviteten i partiernas utnyttjande av den nya tekniken. En sådan begränsning borde då främst drabba de partier som har sina väljargrupper i grupper som ännu har en lägre grad av användning. Slutligen, får IT till konsekvens att de personliga kontakterna med väljarna minskar? Kan man iaktta några effekter av den påstådda konkurrensen mellan de traditionella sociala mötena och de nya virtuella kontakterna?

Tabell 4.9. Effekterna av IT-användningen i förhållande till väljarna. Andel instämmanden totalt, i procent, bland partiorganisationer som använder IT

<i>Påståenden</i>	<i>Instämmer helt/ i stort sett</i>	<i>I stort sett motsatt åsikt/ helt motsatt åsikt</i>
Informationen till väljarna har blivit mer tillgänglig	89	11
De personliga kontakterna med väljarna har minskat	18	82
IT når endast ett begränsat antal väljare	93	7

Respondenterna var mest överens om att IT endast når ett begränsat antal väljare (93 procent). Det fanns även en betydande konsensus (89 procent) i uppfattningen om att informationen till väljarna blivit mer tillgänglig. Däremot var bilden något mer splittrad i fråga om IT:s effekter på de personliga kontakterna. 18 procent av samtliga IT-användare menade att de personliga kontakterna med väljarna hade minskat som en följd av den nya tekniken. Av partierna visade centerpartiet de mest negativa erfarenheterna – 33 procent av partiets IT-användare såg en minskning av de personliga kontakterna som en följd av IT.¹

Medier på gott och ont?

Allt som oftast får massmedierna bära skulden för om ett parti misslyckats med att få stöd för sin politik eller om olika kriser ”drabbar” partiet. Ibland är förklaringen att medierna inte i tillräcklig utsträckning uppmärksammat partiet – ”vi har inte fått ut våra frågor” – och att partiledaren inte syntes tillräckligt ofta i TV-rutan eller att en kandidat inte exponerats i något mediasammanhang, att medierna vinklat partiets budskap på ett för partiet icke fördelaktigt sätt. Det finns många varianter på temat om mediernas skuld till enskilda partiers

4 VERKSAMHET I FÖRÄNDRING?

kriser, men även partikrisen i stort. Moderaterna karakteriserade exempelvis partiernas situation i sin eftervalsanalys 1998 på följande sätt:

Det parti som är tillfreds med sitt mediala genomslag finns inte.(...) Den dagordning medierna sätter, och som i sig är oförutsebar, kan göra det svårt för enskilda partier; driver man inte ”rätt” frågor eller saknar nya vinklar på gamla sanningar kan det vara svårt att göra sig hörd (”Med hjärta och hjärna. 2002-gruppens förslag till förnyelse av politiken, politikerrollen och partiet.” Moderaterna 1998, s. 19)

Men ibland är tonerna de motsatta – tack vare medierna kan man se framgångar. I kristdemokraternas eftervalsanalys gavs följande bild:

I och med SVT:s och TV4:s utfrågning av Alf Svensson, och de mycket goda betyg som gavs efter utfrågningarna, fick partiets valrörelse det lyft som ledde fram till 11,9 %. Med den grund som valet av sakfrågor gav blev koncentrationen på partiledaren den mekanism som säkrade Kristdemokraternas enorma framgångar (”Utvärdering och analys av valet 1998.” Kristdemokraterna 1998, s. 9).

Förändringarna på mediasidan har varit påfrestande för många partier. De gamla banden mellan parti och särskilt dagstidningar har i vissa länder sedan länge brutit, men i bland annat Sverige har denna separationsprocess kunnat fördröjas med hjälp av offentligt presstö. Relationerna mellan främst etermedia och partier kompliceras av den påtagliga medialiseringen av politiken. Medierna opererar alltmer som självständiga aktörer och opinionsbildare i förhållande till myndigheter, politiska beslutsfattare och medborgare. Samtidigt är rollen som förmedlare av speciella budskap och intressen inte längre lika tydlig. Ibland ges intrycket av att politiken lever ett eget liv i mediernas värld, skild från det politiska liv som existerar i partiorganisationer, kommunfullmäktige eller i riksdagen. Professionaliseringen av journalistiken och en hårdare konkurrens inom branschen har även bidragit till denna förändring. Sammanfattningsvis har utvecklingen resulterat i att politikerna successivt förlorat möjligheterna att kontrollera massmediala informationsflöden.

Mediasituationen för ett enskilt parti låter sig inte fångas i några enkla penseldrag. I denna studie har intresset inriktats på hur partiernas kommunorganisationer upplever mediernas sätt att uppmärksamma och förmedla partiets frågor och budskap till väljarna i kommunen. Ambitionen är att få en bild av huruvida det finns ett utbrett missnöje eller ej med *mediernas sätt att hantera partierna* ute i kommunerna. Det bör således noteras att vi inte tar hänsyn till konkur-

4 VERKSAMHET I FÖRÄNDRING?

renssituationen – vare sig förekomst av lokala tidningar, spridning, partifärg eller antal tidningsredaktioner, situationen vad gäller lokal/regional radio- och TV.

Partierna lokalt tycks generellt sett vara mer nöjda med dagstidningarnas sätt att agera än med radio och TV. Totalt menade cirka hälften av de tillfrågade att de var ”mycket” eller ”ganska nöjda” med dagstidningarnas sätt att uppmärksamma och förmedla partiernas frågor. Inte oväntat var ordförandena i kommunavdelningarna för folkpartiet mest positiva till den rådande situationen inom dagspressen. De lokala partierna däremot tycks inte ha gynnats av en stark liberal dagspress, inte mindre än 41 procent sa sig vara ”mycket missnöjda”. Drygt 30 procent av ordförandena för socialdemokraterna och kristdemokraterna var ”ganska missnöjda” med dagstidningssituationen.² Attityderna till de lokala och regionala dagstidningarna har således vissa gemensamma drag med hur den partipolitiska dagspressens position och spridning ser ut i landet i stort.

De lokala partierna, folkpartiet och socialdemokraterna hade flest mycket missnöjda bland sina ordföranden till hur TV (lokalt och regionalt) behandlade partierna. Över huvud taget visade de lokala partierna den största polariseringen i attityderna, dvs. en större grupp än det totala genomsnittet i partierna var där ”mycket nöjda” alternativt ”mycket missnöjda” med massmediesituationen. I vissa kommentarer från respondenterna framkommer också en del reaktioner som tyder på snedheter och problem i mediabevakningen. Nya partier upplever sig exempelvis utestängda ”tills de lyckas etablera sig”, eller att bevakningen tenderar att gälla de stora kommunerna och de större partierna. Även partier i Stockholms kranskommuner upplever sig uppenbarligen leva i en slags periferi i förhållande till Stockholms radiostationer och Stockholms-TV:s intressesfär. Andra menar sig inte ha fått ut sina frågor, att medierna är dåliga på att bevaka det vanliga rutinarbetet, men också att det på sina håll finns kvalitetsproblem med bland annat ”dåligt pålästa journalister”.

Det kan vara av intresse att se i vilken utsträckning kommundyp har betydelse för hur medier på olika sätt används av partierna för att nå ut till väljarna. Även i detta avseende visar resultatet att partierna i de befolkningsrika kunskapskommunerna i högre grad än i andra kommundyper utnyttjar medierna för att få ut budskapet till väljarna. Det gäller både aktiviteter som är kopplade till medierna – presskonferenser och pressmeddelanden, men även medierna som direkta kanaler. Presskonferenser och pressmeddelanden tycks tillhöra standardutbudet för partierna. Vi har dock inte frågat i vilken utsträck-

4 VERKSAMHET I FÖRÄNDRING?

Tabell 4.10. I vilken utsträckning partierna lokalt är nöjda med massmediernas sätt att uppmärksamma och förmedla partiernas frågor och budskap till väljarna i kommunen. Andel kommunorganisationer i procent

a) Radio (lokalt och regionalt). N=297

Parti	Mycket nöjd	Ganska nöjd	Varken		
			nöjd eller missnöjd	Ganska missnöjd	Mycket missnöjd
Moderaterna	5	26	45	17	7
Centerpartiet	0	12	51	26	12
Folkpartiet	0	23	36	32	9
Kristdemokr	9	18	36	30	6
Socialdemokr	0	36	25	31	8
Vänsterpartiet	6	28	34	28	3
Miljöpartiet	3	30	35	23	10
Lokala partier	11	19	22	11	37
Totalt	4	24	37	25	11

b) TV (lokalt och regionalt). N=278

Moderaterna	3	22	46	24	5
Centerpartiet	0	12	45	29	14
Folkpartiet	2	17	44	17	20
Kristdemokr	0	14	41	31	14
Socialdemokr	3	20	37	20	20
Vänsterpartiet	0	19	39	36	7
Miljöpartiet	3	14	44	31	8
Lokala partier	9	21	26	13	30
Totalt	2	17	41	25	14

c) Dagstidningar (lokalt och regionalt). N=295

Moderaterna	10	48	26	14	2
Centerpartiet	12	26	33	21	9
Folkpartiet	19	48	19	10	5
Kristdemokr	12	41	15	32	0
Socialdemokr	0	42	14	31	14
Vänsterpartiet	13	56	13	3	16
Lokala partier	15	22	15	7	41
Totalt	12	39	19	19	12

Kommentar: 53-kommunurvalet inkl. storstäder.

4 VERKSAMHET I FÖRÄNDRING?

ning dessa former upplevs effektiva, dvs. om presskonferenserna är välbesökta tillställningar och om pressmeddelandena kommer till användning i medierna. Det allmänna intrycket är dock att dessa former tenderat få allt mindre uppmärksamhet från journalistkårens sida. Det är möjligt att det är just på denna punkt som IT kan ge en snabbare förmedling. Här tycks partierna lokalt vara medvetna om IT:s potentialer. Inte mindre än 84 procent av de tillfrågade IT-användarna ansåg att IT förbättrar kommunikationen med medierna.³

Den direkta exponeringen genom debatter i radio och TV hade för partierna i kunskapskommunerna ett värde på 0,92 (maxvärde 2,0) i vår indexberäkning. Motsvarande siffra i mellankommunerna var 0,61 och i basnäringskommunerna 0,77. Direktreklam i radio och TV lokalt är ännu marginellt förekommande, men hade dock en observerbar förekomst i valrörelsen 1998.

Tabell 4.11. Omfattningen av mediarelaterade aktiviteter i valrörelsen i kommunerna 1998 fördelade på kommuntyp. Index där maxsumman är 2

Aktivitet	Kunskaps-kommun	Mellan-kommun	Basnärings-kommun
Debatter i radio och TV	0,92	0,61	0,77
Presskonferenser	1,13	1,10	0,96
Pressmeddelanden	1,51	1,22	1,22
Reklam i radio lokalt	0,55	0,30	0,25
Reklam i TV lokalt	0,20	0,18	0,10

Kommentar: 53-kommunurvalet inklusive storstäder.

Att fånga människors uppmärksamhet

För att kunna tränga genom bruset från den information som strömmar från olika håll till dagens människor gäller det för partier liksom andra opinionsbildare att söka upp människor där de finns, dvs. att på olika sätt sprida information på platser där det samlas mycket folk. Detta är ingen nyhet för partier som ofta har en gedigen erfarenhet av "uppsökande verksamhet".

Det finns en mängd tänkbara nya mötesplatser där politiska budskap kan presenteras – ofta i konkurrens med kommersiella marknadsutropare. Det kan vara vid mässor/utställningar, alternativt att partiet gör egna utställningar eller att man producerar videoreklam som visas i köpcentrum eller på stormarknader. På en direkt förfrå-

4 VERKSAMHET I FÖRÄNDRING?

gan om detta förekommer i partierna lokalt visar resultatet att dessa former fortfarande inte är så vanligt förekommande.

Tabell 4.12. Förekomst av presentationer på mässor och dylikt, reklam på och i kollektiva färdmedel, utställningar, videoreklam (t.ex. i köpcentrum och stormarknader) totalt i partierna lokalt under mellanvalsåren 1995–1997 och valåret 1998. Fördelning efter kommutyp. Indexberäkning med max 2 poäng för varje form

	1995–1997				1998			
	K- kom	M- kom	Basn- kom	(N)	K- kom	M- kom	Basn- kom	(N)
Presentation på mässor o.dyl.	0,43	0,24	0,29	(280)	0,60	0,39	0,35	(289)
Reklam på och i kollektiva färdmedel	0,20	0,04	0,03	(282)	0,59	0,14	0,11	(292)
Utställningar	0,33	0,13	0,10	(279)	0,54	0,18	0,14	(288)
Videoreklam (t.ex. i köpcentrum/stormarknader)	0,02	0,01	0	(279)	0,06	0,06	0,07	(289)

Det är egentligen endast i kunskapskommunerna som vissa partioorganisationer arbetat en del med denna typ av politisk marknadsföring. I basnäringsskommunerna är det endast presentationer vid mässor m.m. som fått ett visst insteg, medan de andra formerna visar sig vara nära nog obefintliga i dessa miljöer.

Vi frågade även hur ofta förekommande det var med dörrknackning, telefonkampanjer (riktade till särskilda målgrupper), skoldebatter (och övriga aktiviteter riktade till skolor) samt paneldebatter/offentliga möten (där företrädare för flera partier medverkade). Dörrknackning är förvisso ingen ny form av uppsökande verksamhet men det är en aktivitet som brett upplagd kan kräva en hel del personella insatser. Det visade sig att dörrknackning förekom ganska jämt fördelat mellan partierna – med två undantag när, nämligen miljöpartiet och vänsterpartiet som ytterst marginellt tycks ha knackat dörr för att få kontakt med väljarna under detta första personval.

Telefonkampanjer fick något av ett genombrott i Sverige i samband med att Moderata ungdomsförbundet genomförde en uppmärksam telefonkampanj under valrörelsen 1991. Metoden är egentligen relativt gammal men har förfinats under senare tid och fått något av en renässans. Det kända fenomenet att partier tenderar att

4 VERKSAMHET I FÖRÄNDRING?

vilja pröva koncept som visat sig vara framgångsrikt i andra partier får sin empiriska verifikation i förhållandet mellan moderaterna och socialdemokraterna. Det visar sig att det i princip är dessa två som bedriver telefonkampanjer i större skala. De andra partierna har ytterst marginella sådana inslag; vänsterpartiet och miljöpartiet tycks helt sakna den formen av uppsökande aktivitet.

Tabell 4.13. Förekomst av dörrknackning, telefonkampanjer (till särskilda målgrupper), paneldebatter (med företrädare från flera partier), skoldebatter (och övrig aktivitet riktad till skolor) i partierna i kommunerna valåret 1998. Indexberäkning med max 2 poäng för varje form

	<i>Mod</i>	<i>Cp</i>	<i>Fp</i>	<i>Kd</i>	<i>Soc</i>	<i>Vp</i>	<i>Mp</i>	<i>Lok</i>	<i>Tot</i>
Dörrknackning	0,62	0,45	0,31	0,43	0,39	0,15	0,08	0,42	0,34
Telefonkampanjer	1,12	0,16	0,16	0,07	1,41	0	0	0,04	0,38
Paneldebatter	1,09	1,19	1,16	1,20	1,20	1,18	1,29	0,85	1,16
Skoldebatter	0,98	1,14	1,14	1,10	1,21	1,13	1,10	0,72	1,08

Paneldebatter där medborgarna får möta flera partier tycks ha en ganska god förankring bland samtliga partier. Detta förhållande gäller även beträffande skoldebatter (och övrig aktivitet riktad till skolor) som uppenbarligen är en etablerad form i partierna. Skolan utgör en strategiskt viktig arena för partierna som har möjligheter, inte minst i samband med valen (även skolvalen) att presentera sina budskap för nya generationer. Det bör påpekas att detta verksamhetsfält i hög utsträckning även vilar på de politiska ungdomsförbunden (i förekommande fall). Skolorna tar dessutom ofta själva initiativ till att partierna gör besök.

Vi frågade i 1998 års frågeundersökning, liksom i motsvarande från slutet av 1970-talet, om partiernas kommunorganisationer hade haft särskilda arrangemang eller vidtagit särskilda åtgärder för invandrare inför kommunalvalet. Resultatet, som kan studeras närmare i tabell 4.14, visar att flera partier har haft en ganska kraftig minskning av sina aktiviteter riktade till invandrare. Totalt angav 57 procent av respondenterna 1979 att de hade sådana arrangemang, motsvarande siffra (exklusive storstäder för jämförbarhetens skull) för kommunalvalet 1998 var endast 27 procent. Endast socialdemokraterna har ökat sina insatser – från 49 till 53 procent – medan folkpartiet dramatiskt skurit ned denna riktade valinsats från 68 procent till 15 procent tjugo år senare. Om vi tar med storstäderna 1998 blir siffran något bättre – totalt 30 procent av partiernas kommunorgani-

4 VERKSAMHET I FÖRÄNDRING?

sationer hade någon form av aktiviteter som riktade sig till invandrarna i kommunalvalet.

Tabell 4.14. Andel (i procent) kommunorganisationer som vidtagit särskilda åtgärder eller haft särskilda arrangemang för invandrare inför kommunalvalen 1979 och 1998. Antal kommunorganisationer inom parentes. N 1979=225. N 1998 (exkl. storstäder)=273. N 1998 (inkl storstäder)=293

Parti	Särskilda arrangemang och åtgärder för invandrare		
	1979	1998 (exkl storstäder)	1998 (inkl storstäder)
Moderaterna	58	17	21
Centerpartiet	56	26	29
Folkpartiet	68	15	19
Kristdemokraterna	66	23	24
Socialdemokraterna	49	53	56
Vänsterpartiet	41	32	33
Miljöpartiet	*	32	35
Lokala partier	100**	22	23
Totalt	57 (129)	27 (74)	30 (87)

Kommentar: * = ingick ej i undersökningen. ** endast två organisationer.

Kvinnors integrering i politiken och i partierna är på intet sätt genomförd. Finns på lokal nivå någon ambition att mobilisera kvinnor att rösta i valen? Vi frågade om partierna på motsvarande sätt som vad gällde invandrarna har arbetat med riktade insatser till kvin-

Tabell 4.15. Andel (i procent) kommunorganisationer som vidtagit särskilda åtgärder och haft särskilda arrangemang för kvinnor inför 1998 års kommunalval. N= 296

Parti	Särskilda arrangemang och åtgärder för kvinnor 1998
Moderaterna	21
Centerpartiet	36
Folkpartiet	14
Kristdemokraterna	21
Socialdemokraterna	42
Vänsterpartiet	30
Miljöpartiet	10
Lokala partier	12
Totalt	23 (68)

4 VERKSAMHET I FÖRÄNDRING?

nor? Det visar sig att i detta avseende har partierna lokalt en ännu lägre profil än motsvarande insatser till invandrare inför kommunalvalet (se tabell 4.15). Endast 23 procent av partiorganisationerna angav att de hade sådana arrangemang inför valet 1998. Det är socialdemokraterna, centerpartiet och vänsterpartiet som har den högsta aktiviteten för att nå kvinnor inför kommunalvalet. Den lägsta aktiviteten därvidlag återfinns i miljöpartiet, de lokala partierna och i folkpartiet. Denna fråga har inte ställts i tidigare undersökningar så någon jämförelse bakåt i tiden är inte möjlig att göra.

Verksamhet för 2000-talet

Partierna lokalt tycks besitta en viss förmåga att anpassa verksamhetsformer till delvis nya villkor. IT-användningen har nyligen startat, men den har en betydande potential i den lokala partiverksamheten. Ännu har partierna exempelvis på ett ytterst marginellt sätt utnyttjat teknikens möjligheter att specialutforma information om t.ex. kommunala frågor till olika målgrupper.

Det är också tydligt att det är i hög grad partierna i kunskapskommunerna som har den bästa kapaciteten att utforma nya metoder för att sprida information, finna nya mötesplatser för politiska samtal med medborgarna, medan basnäringskommunernas partiorganisationer har sämre förutsättningar.

Resultatet visar att det finns en innovationsbenägenhet, en kreativ anpassning av arbetsformer till förändrade villkor i vissa partiorganisationer. I dessa finns en tydlig tendens att vilja utveckla partierna till mer allmänna diskussionsfora, dvs. att öppna organisationerna för bredare debatter med medborgarna. Detta kan ge vissa signaler om en pågående förskjutning av mötesfunktionerna vad gäller mobilisering och legitimitet. Det bör poängteras att partiernas ambitioner att förstärka sin roll som mötesplatser där människor diskuterar aktuella och viktiga samhällsfrågor självfallet inte måste tolkas i termer av förskjutning av mötesfunktioner utan kan och bör även ses som naturliga inslag i en väl fungerande partiorganisation. I detta sammanhang är dock syftet att spåra utvecklingstendenser och i ett sådant perspektiv kan tolkningen se ut på följande sätt: När de existerande partierna inte förmår att utgöra de viktigaste politiska mötesplatserna för olika grupper i samhället, när dessa grupper inte längre upplever några partier som "livsavgörande" politiska arenor, behöver partierna bredda sina baser för att kunna uppnå en tillräcklig mobiliserings- och förankringsförmåga för att överleva.

4 VERKSAMHET I FÖRÄNDRING?

Vad är motbilden som skulle förändra denna tendens? En hypotetisk möjlighet är onekligen att medborgarna i olika intressekonstellationer under 2000-talet får ny tilltro till partiväsendet och samlar sig kring partiernas utbud av verksamhet. Men om den nuvarande trenden fortsätter och förstärks är en anpassningsstrategi otvivelaktigt att söka bredda baserna och utveckla partiorganisationerna till arenor för öppna politiska samtal. Om inte denna anpassning sker riskerar partierna att marginaliseras ytterligare till förmån för medier och mer direkta kanaler som beslutsfattare kan använda för att nå väljaren – utan att ta vägen över partiorganisationerna.

Inte minst den pågående utvidgningen av fullmäktigegruppernas verksamhetssfär ger näring åt tesen om en pågående utveckling där verksamheter som vetter mot det offentliga beslutsfattandet får en mer central position. Med en sådan utveckling förstärks partigruppernas ställning i parlament och politiska församlingar. Under vissa perioder kan dessa strukturer till och med utgöra den organisatoriska basen i partiet. Detta var också fallet i de (kader)partier som bildades runt förra sekelskiftet och som hade sitt ursprung i parlamenten. I och med demokratiseringen och rösträttsreformerna behövde kandidaterna organisera sina återval, vilket gav rationellen till bildandet av rikstäckande partiorganisationer. I Europaparlamentet har partigrupperna alltsedan begynnelsen tillskansat sig en maktposition på bekostnad av de europeiska samarbetsstrukturerna – federationer/europeiska partier (Gidlund 1992).

Med betydande offentlig finansiering av partigrupper och partiorganisationer riskerar partierna att med viss automatik involveras alltmer i den offentliga beslutsapparaten. Incitamenten för att vända sig till medlemmar och bedriva en aktiv partiverksamhet riskerar att försvagas när det finns resurser att tillgå som är knutna till vad som presteras på väljararenan och i de politiska församlingarna. Konstruktionen av de offentliga anslagen till partierna kan förstärka en trend där partigrupperna får en förstärkt ställning i partiorganisationen. I de fall anslagen är konstruerade så att betydande resurser går till partigrupperna i de politiska församlingarna främjas en utveckling där partigruppernas verksamhet expanderar och de förtroendevaldas villkor premieras – eventuellt på bekostnad av partiorganisationerna.

Vad beträffar nomineringsarbetet och beslutsordningarna i samband med denna process kommer formbundenheten att bestå så länge partierna besitter nomineringsmonopolet. En diskussion pågår i vissa partier om att öppna upp nomineringsprocessen för fler än de egna medlemmarna. Men detta är ännu så länge endast lösa diskussioner.

4 VERKSAMHET I FÖRÄNDRING?

När det gäller nomineringsprocessen kan införandet av personval komma att bidra till att öka uppmärksamheten på en intern kontroll över procedurerna.⁴ Partiorganisationernas makt över nomineringsprocessen kan på goda grunder antas komma att förstärkas i och med att den interna listordningen i motsats till tidigare inte spelar den självklart avgörande rollen för huruvida en kandidat i slutänden blir vald. I det gamla valsystemet var det "ofarligt" för partierna att ha med kandidater på listorna som man inom partierna av olika skäl ansåg vara mindre lämpliga för de förtroendeuppdrag det var fråga om; genom att placera dessa tillräckligt långt ned på listorna var man förvissade om att de ej skulle bli valda. Några sådana möjligheter finns inte längre. Nu kan alla kandidater, som samlar tillräckligt med personröster, bli valda.

För partierna är detta scenario ett hot. Kontrollen över rekryteringen till de folkvalda församlingarna minskar. Men effekten kan alltså förväntas bli att man försöker kompensera detta med att öka kontrollen i själva nomineringsfasen. I premiären med det nya valsystemet 1998 märktes emellertid inte några dramatiska förändringar i detta avseende (Möller 1999b).

Noter

¹ Kandidaternas IT-användning under valrörelsen eller under eventuellt förekommande personvalskampanjer har inte studerats. För närmare studie av riksdagskandidaternas IT-användning, se Martinsson 1999.

² I undersökningen 1990 ställdes följande fråga: "I vilken utsträckning är Du nöjd med massmediernas (radio och TV -lokal och regionalt – dagstidningar) sätt att framföra och förmedla partiets frågor och budskap till väljarna i din kommun?" Resultatet visade ett betydande missnöje från socialdemokraternas sida, nära 60 procent av ordförandena var ganska eller mycket missnöjda med massmediasituationen i sina kommuner. Totalt för partierna var 38 procent "mycket nöjda" eller "ganska nöjda" med mediernas hantering av partiorganisationerna, 25 procent var "varken nöjda eller missnöjda", medan 38 var "ganska missnöjda" eller "mycket missnöjda".

³ Även här påverkas svaret av partiernas allmänna inställning till IT, moderaterna är mer övertygade än vänsterpartiet i uppfattningen om IT:s betydelse för kommunikationen med medierna.

⁴ Med införandet av personval skedde en inskränkning i den fria nomineringsrätten. Motivet var att underlätta personvalet; genom att möjliggöra för partierna att – om de så önskade – skydda sina partibeteckningar genom att anmäla sina kandidater var avsikten att öka möjligheterna för de röstande att få överblick över kandidaterna och därmed åstadkomma en reell personröstning. Alltjämt finns dock kärnan i den fria nomineringsrätten kvar: en grupp väljare som

4 VERKSAMHET I FÖRÄNDRING?

ställer upp under en gemensam beteckning i valet betraktas i vallagens mening som ett parti och väljarna kan fritt föra upp vilken kandidat de vill under en sådan partibeteckning; väljarna kan också skriva till kandidater på de valsedlar på vilka partierna ej anmält kandidaterna. Se Johansson & Möller 1998, s. 39 ff.

